

**LOKALNA SUDIJA ANALIZE POTREBA SOCIJALNOG
STANOVANJA I GLAVNIH POLITIKA STANOVANJA
USMJERENIH NA INTEGRACIJU ROMA , EGIPĆANA I
SOCIJALNO UGROŽENIH PORODICA
U OPŠTINI HERCEG NOVI**

Pripremio i obradio:

Institut za projekte analize i studije- IPAS

Narodnih heroja 15A

81400 Nikšić

www.ipasmne.me

ipasmne@gmail.com

Dizajn, grafičko oblikovanje i štampa:

DPC d.o.o.

Marka Radovića 16

81 000 Podgorica

Naručilac/Korisnik:

Opština Bar

Bulevar revolucije 1

85 000 Bar

Po ugovoru broj 01-1-018-903/24 od 17.05.2024.godine

Sadržaj

1. UVOD.....	6
2. STRATEŠKI I INSTITUCIONALNI OKVIR	9
3. ANALIZA POLOŽAJA ROMA I EGIPĆANA U OPŠTINI HERCEG NOVI	11
1.1. Rodna struktura domaćinstava	12
1.2. Pravni status	13
1.2.1. Lična dokumenta.....	14
1.3. Siromaštvo.....	15
1.3.1. Stanovanje.....	16
1.4. Obrazovanje	18
1.4.1. Starosna struktura ispitanika djece do 15 godina.....	19
1.4.2. Osnovno i predškolsko obrazovanje.....	19
1.4.3. Maternji jezik.....	20
1.4.4. Zdravlje	20
4. ANALIZA USLOVA STANOVANJA ROMA I EGIPĆANA PO NASELJIMA U OPŠTINI HERCEG NOVI.....	22
1.5.1. Socijalni status porodica	24
1.5.2. Stanovanje.....	24
1.5.3. Status djece.....	25
1.5.4. Pitanje „Ukoliko bude potrebno, da li biste prihvatili da budete izmješteni iz trenutnog naselja u neko drugo naselje“	27
1.6. Naselje Drenovik.....	27
1.6.1. Socijalni status porodica	29
1.6.2. Stanovanje.....	30
1.6.3. Status djece.....	32
1.6.4. Pitanje „Ukoliko bude potrebno, da li biste prihvatili da budete izmješteni iz trenutnog naselja u neko drugo naselje“	33
1.7. Naselje Meljine.....	34
1.7.1. Socijalni status porodica	36
1.7.2. Stanovanje.....	37
1.7.3. Status djece.....	38
1.7.4. Pitanje „Ukoliko bude potrebno, da li biste prihvatili da budete izmješteni iz trenutnog naselja u neko drugo naselje“	40

5. ANALIZA STANJA SOCIJALNO UGROŽENIH KATEGORIJA U OPŠTINI HERCEG NOVI.....	41
1.8. Pravni status.....	42
1.8.1. Lična dokumenta.....	42
1.9. Siromaštvo.....	43
1.9.1. Prihodi.....	44
1.9.2. Stanovanje.....	44
6. PREPORUKE NA OSNOVU KLJUČNIH NALAZA.....	45
7. REZIME.....	46
8. ZAKLJUČAK.....	48
9. IZVORI	49

Spisak grafikona

Grafikon 1. Rodna struktura po domaćinstvu.....	12
Grafikon 22. Struktura broja članova po domaćinstvu.....	13
Grafikon 3. Zemlja porijekla ispitanika.....	14
Grafikon 4. Pravni status ispitanika/ca.....	14
Grafikon 5. Porodice korisnici prava iz Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti.....	15
Grafikon 6. Tip smještaja.....	16
Grafikon 7. Stanje smještaja.....	16
Grafikon 8. Način zagrijavanja smještaja.....	17
Grafikon 9. Izjašnjenje o izmiještenju	17
Grafikon 10. Starosna struktura djece do 15 godina.....	19
Grafikon 11. Broj razreda osnovnog obrazovanja.....	19
Grafikon 12. Odgovori na pitanje da li pohađaju ustanovu predškolskog/osnovnog obrazovanja	20
Grafikon 13. Odgovori na pitanje da li se djeca služe crnogorskim jezikom.....	20
Grafikon 14. Odgovori na pitanje da li djeca imaju zdravstvenih smetnji u obavljanju svakodnevnih aktivnosti	21
Grafikon 15. Tip smještaja u naselju Bajkovina	24
Grafikon 16. Stanje smještaja u naselju Bajkovina.....	25
Grafikon 17. Starosna struktura djece iz naselja Bajkovina	25
Grafikon 18 i Grafikon 19. Odgovori na pitanja da li se djeca služe crnogorskim jezikom i da li imaju zdravstvenih problema u obavljanju svakodnevnih aktivnosti u naselju Bajkovina.....	26
Grafikon 20. Izjašnjenje o izmiještenju ispitanika/ca u naselju Bajkovina	27

Grafikon 21. i Grafikon 22. Dužina boravka u Crnoj Gori i dužina boravka u naselju	28
Grafikon 23. Korisnici prava socijalne zaštite i grafikon 27. Prijavljeni na Zavodu za zapošljavanje u naselju Drenovik	29
Grafikon 24. Zemlja porijekla ispitanika/ca u naselju Drenovik	30
Grafikon 25. Tip smještaja u naselju Drenovik.....	31
Grafikon 26. Stanje smještaja u naselju Drenovik.....	31
Grafikon 27. Način zagrijavanja smještaja u naselju Drenovik	32
Grafikon 28. Starosna struktura djece u naselju Drenovik	32
Grafikon 29. Odgovori na pitanje da li pohađaju ustanovu predškolskog/osnovnog obrazovanja u naselju Drenovik.....	33
Grafikon 30. Odgovori na pitanje da li se djeca služe crnogorskim jezikom.....	33
Grafikon 31. Izjašnjenje o izmješteniju ispitanika/ca u naselju Drenovik.....	34
Grafikon 32. Korisnici prava socijalne zaštite i grafikon 27. Prijavljeni na Zavodu za zapošljavanje u naselju Meljine	36
Grafikon 33. Zemlja porijekla ispitanika/ca u naselju Meljine	37
Grafikon 34. Prikaz posjedovanja državljanstva ispitanika/ca u naselju Meljine	37
Grafikon 35. Stanje smještaja u naselju Meljine.....	38
Grafikon 36. Način zagrijavanja u naselju Meljine	38
Grafikon 37. Starosna struktura djece u naselju Meljine.....	39
Grafikon 38. Odgovori na pitanje da li pohađaju ustanovu predškolskog/osnovnog obrazovanja u naselju Meljine.....	39
Grafikon 39. i Grafikon 40. Odgovori na pitanja da li se djeca služe crnogorskim jezikom i da li imaju zdravstvenih problema u obavljanju svakodnevnih aktivnosti u naselju Meljine	40
Grafikon 41. Izjašnjenje o izmješteniju ispitanika/ca iz naselja Meljine	40
Grafikon 42. Zemlja porijekla ispitanika/ca socijalno ugroženih porodica u Herceg Novom....	42
Grafikon 43. Pravni status ispitanika/ca socijalno ugroženih porodica u Herceg Novom.....	42
Grafikon 44. Socijalno ugrožene porodice korisnici prava iz Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti u Herceg Novom	43
Grafikon 45. Tip smještaja u kojem borave socijalno ugrožene porodice u Herceg Novom.....	44
Grafikon 46. Izjašnjenje o iseljenju socijalno ugroženih porodica u Herceg Novom.....	44

1. UVOD

Romi i Egipćani predstavljaju značajan dio populacije Crne Gore i on se prema procjenama kreće oko 1% od ukupne populacije. Zvanični podaci popisa iz 2023. godine, nijesu dostupni. Različiti oblici marginalizacije sa kojima se suočavaju Romi i Egipćani, ogledaju se preko ekonomskih, obrazovnih i kulturoloških oblika. Prepoznato je od strane Savjeta Evrope i Evropske unije da pripadnici romske i egipćanske zajednice se nalazi u najtežem položaju u mnogim zemljama. Zbog navedenog iste sprovode različite aktivnosti na unapređenju položaja Roma i Egipćana, gdje je primarni akcenat stavljen na sistemsko rješavanje problema romske i egipćanske zajednice, kako na nivou država članica, tako i na nivou zemalja kandidata za članstvo.

Strateški okvir Evropske unije za Rome i Egipćane za period 2021-2030¹ promoviše jednakost i socio-ekonomska inkluzija romske populacije na nivou Evropske unije. U cilju adresiranja ovih pitanja Evropska komisija (EK), je definisala sedam ciljeva na nivou EU koje je potrebno dostići do 2030. godine. Tri cilja predstavljaju horizontalne ciljeve u oblasti jednakosti, inkluzije i učešća u društvenim tokovima. Četiri preostala cilja su sektorskog karaktera, u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja i zdravstvene zaštite. Da bi ovi ciljevi bili efektivno implementirani, oni moraju biti praćeni relevantnim indikatorima na osnovu kojih se mjeri postignuti progres u realizaciji ciljeva.

U cilju unaprjeđenja postojećeg stanja i položaja romske i egipćanske zajednice u Crnoj Gori, kao i ostvarivanja Ustavom i drugim pravnim aktima garantovanih prava, te borbe protiv svih oblika diskriminacije i segregacije, Vlada Crne Gore je pripremila Strategiju socijalne inkluzije Roma i Egipćana za period 2021-2025². Ovom Strategijom definisan je jedan strateški cilj koji glasi: "Poboljšanje socio-ekonomskog i pravnog položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori, kroz izgradnju inkluzivnog i otvorenog društva zasnovanog na borbi i eliminisanju svih oblika diskriminacije, anticiganizma i siromaštva."

Izvještajem evropske komisije za 2023. godinu konstatovano je da su djeca iz romskih i egipćanskih zajednica su u velikoj mjeri uključena u prosjačenje, kao i da su Romi i Egipćani i dalje najugroženiji, a anticiganizam ostaje problem (izvjestaj ek)

Getoizacija, segregacija, povećana socijalna distanca i kao proizvod svega socijalna izolacija nešto je što najviše otežava i slabi socijalne vještine djece iz ove zajednice. Stoga je neophodno predvidjeti modele socijalne aktivacije djece iz Romskih i Egipćanskih porodica i raditi na unaprjeđenju roditeljskih vještina kako bi se smanjio broj djece kojima je nophodan neki od vidova institucionalnog zbrinjavanja.

¹ EU Roma strateški okvir za period 2021-2030,
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1813

² Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana za period 2021-2025

Analizom potreba za uspostavljanje usluga za Romsku i Egipćansku djecu u Crnoj Gori, zaključeno je da djeca Romske i Egipćanske zajednice u Crnoj Gori žive u uslovima siromaštva i suočavaju se sa svakodnevnim egzistencijalnim problemima. Takvi problemi onemogućavaju djecu da na efektivan način postižu uspjehe tokom svog odrastanja, pa je mali broj rezilijentne djece koja uspiju da samostalno prevaziđu poteškoće i postignu optimalne nivoe razvoja. (Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu, decembar 2020. godina) I ako ne postoje zvanične statistike veliki procenat djece u Dječijem domu „Mladost“ Bijela, jesu pripadnici Romske nacionalnosti.

Prepoznaje se potreba za razvojem usluga socijalne i dječije zaštite koje bi pripadnicima ove populacije pružili određeni vid podrške pri prevazilaženju navedenih problema, i to kroz:

- Osnivanje Dневnih centara za djecu romske i egipćanske nacionalnosti kod kojih postoji visok rizik od zanemarivanja, gdje bi dobijali stručnu pomoć i podršku kroz različite oblike specijalizovanih socijalnih servisa. Takvi dnevni centri bi pružali usluge različitih servisa, npr. pomoć djeci pri učenju, izradi domaćih zadataka, savjetodavno-terpijskom radu sa djecom i roditeljima; organizovanje različitih psiho-edukativnih radionica o zdravim načinima života; psiho-edukativne radionice o protektivnom i preventivnom ponašanju;
- Organizovanje servisa podrške za roditelje djece RE populacije radi razvijanja kapaciteta i vještina za roditeljstvo;
- Podrška korisnicima usluge smještaja u Dječijem domu „Mladost“ Bijela a koji su romske nacionalnosti koji napuštaju dom, u vidu upućivanja na uslugu stanovanje uz podršku. (postoje stanovi predviđeni za ovu namjenu)

Kada su u pitanju beskućnici, Crna Gora nema registar ove kategorije korisnika, te se ne može utvrditi tačan broj ovih lica. Centri za socijalni rad i njihove područne jedinice obezbjeđuju ovim licima razne vrste pomoći i podrške i to: materijalnu pomoć (materijalno obezbjeđenje, dodatak za njegu i pomoć, jednokratnu novčanu pomoć), smještaj, topli obrok narodne kuhinje, psiho-socijalnu podršku, upućivanje u medicinsku ustanovu na liječenje, pomoć Crvenog krsta, itd.

S obzirom na to da se radi o posebnoj društvenoj kategoriji koja je suočena s ekstremnim siromaštvom i socijalnom isključenosti, za ovu grupu korisnika od izuzetnog su značaja prava iz sistema socijalne zaštite radi mogućnosti ostvarivanja pomoći i usluga. Za ovu grupu korisnika licencirane su usluga za smještaj u prihvatilištu-skloništu, usluga svratište kao i usluga savjetovana. U cilju ublažavanja socijalne isključenosti i uključivanja u lokalnu zajednicu, potrebno je raditi na uspostavljanju novih usluga za ovu kategoriju korisnika.

Ovim dokumentom analizirali smo samo važeća strateška dokumenta. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova koji je sproveden u periodu od 3. do 30. decembra 2023. godine, još uvijek nijesu dostupni i obrađeni od strane MONSTAT-a, tako da uporedni podaci sa popisa nijesu mogli biti korišteni u ovoj studiji.

Rješavanje problema inkluzije Roma zahtijeva pristup koji uključuje napore na nivou države, lokalne zajednice, međunarodne zajednice i civilnog sektora. Implementacijom politika koje promovišu osnaživanje Romskih zajednica može se postići stvarna inkluzija Roma i prevazići

dugogodišnje izazove s kojima se suočavaju. U cilju postizanja socijalne inkluzije, predviđeni ciljevi i aktivnosti vezano za unapređenje socijalnog i ekonomskog položaja Roma i Egipćana ogledaju se u sljedećim oblastima: stanovanje, obrazovanje, zdravstvena zaštita, pravni i socijalni status.

Istraživanje koje prezentujemo realizovano je tokom maja 2024 godine. Istraživanje je zasnovano ekstenzivnim upitnikom koji je pripremljen. Intervjui su obavljeni metodom lice-u-lice, a u istraživanju je anketirano 50 porodica sa ukupno 203 članova tih domaćinstva u opštini Herceg Novi. Ispitanici su se izjasnili da pripadaju populaciji Roma, Egipćana i Muslimana.

Osim populacije Roma, Egipćana i Muslimana, analiziran je položaj socijalno ugroženih porodica. Analizom je obuhvaćena 55 socijalno ugrožena porodica sa 123 članova tih domaćinstava koja ne pripada romsko/egipćanskoj populaciji. Oni su anketirani posebnim upitnikom sa 12 pitanja i 17 varijabli i telefonskom anketom.

Poseban akcenat dat je na oblast obrazovanja i stanovanja. U istraživanju su razvijena dva upitnika: jedan koji se odnosio na porodice i jedan koji se odnosio na djecu do 15.godina. Kako je anketiranje vršeno metodom lice-u-lice, ispitanici su upoznati sa pravima i obavezama koje proističu iz Zakona o opštem obrazovanju. Upitnik koji se odnosio na socio-ekonomski status sadržao je 15 pitanja sa 28 varijabli. Upitnik za djecu se odnosio na djecu do 15.godina sadržao je 9 pitanja sa 14 varijabli.

Ova analiza je podijeljena na analizu položaja Roma i Egipćana koja se odnosi na opštinu Herceg Novi, položaj njihove djece do 15 godina starosti sa aspekta obrazovanja i prikaza položaja i uslova života po naseljima i socijalno ugroženih porodica, sagledavajući aspekt stanovanja.

Ovom studijom obuhvaćeno je ukupno 105 domaćinstvo sa ukupno 326 članova tih domaćinstava.

U dijelu koji se odnosi na strateški okvir analizom su obuhvaćena samo važeće strategije, planovi i programi.

2. STRATEŠKI I INSTITUCIONALNI OKVIR

Glavni strateški okvir za integraciju Roma u Crnoj Gori je dat u Strategiji socijalne inkluzije Roma i Egipćana za period 2021-2025. Pored ove, više strategija je od značaja za suštinsku inkluziju.

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine predstavlja implementacioni dokument Agende održivog razvoja 2030 u Crnoj Gori, kao najznačajniji problemi u oblastima sa kojima se suočavaju pripadnici romske populacije, naznačen je nedovoljan nivo integracije u crnogorsko društvo (primarno problemi u oblasti potrebe adekvatnog uređenja pravnog statusa, obrazovanja, zapošljavanja, zdravlja i stanovanja).

Strategija za borbu protiv trgovine ljudima 2019-2024 se odnosi na sprovođenje kampanja za podizanje svijesti o trgovini ljudima među opštom populacijom, ranjivim grupama, gdje značajnu ulogu zauzimaju Romi i Egipćani.

Strategija o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnoj Gori, za period 2021-2025. predviđa aktivnosti koje se odnose na: rješavanje problema sa dokumentacijom, dalje rješavanje stambenih potreba raseljenih lica u skladu sa Regionalnim stambenim programom (RHP), podizanje svijesti i afirmaciji prava na dobrovoljni povratak, obezbjeđenje uslova za ostvarivanje prava na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu i dr. stvaranju uslova za održivu egzistenciju, kroz zaposlenje i samozaposlenje, jačanje saradnje svih subjekata uključenih u proces reintegracije povratnika. Razmjena relevantnih informacija za proces reintegracije povratnika između subjekata uključenih u proces reintegracije, kontinuiranom organizovanju obuka u cilju podizanja administrativnih kapaciteta. Ova Strategija dala je dosta dobre rezultate, posebno kada je pitanje rješavanje stambenih potreba raseljenih lica u skladu sa Regionalnim stambenim programom (RHP).

U pogledu procesa izrade, monitoringa i izvještavanja o sprovođenju Strategije socijalne inkluzije Roma i Egipćana 2021-2025 u institucionalnom smislu nadležne su sledeće institucije: Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava (Direkcija za inkluziju Roma i Egipćana); Romski savjet; Zajednica opština Crne Gore; Savjet djeteta; Zaštitnik ljudskih prava i sloboda; Ministarstvo zdravlja; Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta; Ministarstvo finansija i socijalnog staranje; Uprava za statistiku-MONSTAT; Ministarstvo ekonomskog razvoja; Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava; Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina; Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine; Crveni krst Crne Gore; Ministarstvo javne uprave; Ministarstvo unutrašnjih poslova; Međunarodne organizacije, Nevladine organizacije.

U Opštini Herceg Novi je donesen lokalni program socijalnog stanovanja Opštine Herceg Novi za period 2024. – 2025.god. i Odluka o socijalnom stanovanju, kojima se se uređuju uslovi, način, sredstva, organi, kriterijumi i postupak za ostvarivanje prava na socijalno stanovanje za ciljne grupe definisane Lokalnim programom socijalnog stanovanja opštine Herceg Novi.

Na osnovu sporazuma o izgradnji izbjegličkog naselja u Herceg Novom, uz posredstvo Visokog komersarijata za izbjeglice Ujedinjenih nacija, Komesarijata za raseljena lica i Švajcarske organizacije za pomoć u katastrofama „SDR“ 1997. godine su sagrađene 32 stambene jedinice

u 2 stambene zgrade na kat.parceli 61/2 KO Podi u Meljinama. Stanovi su podjeljeni raseljenim i interno raseljenim licima, na privremeno korišćenje, bez prava otkupa. Zakupnina se ne naplaćuje.³

Projekat dodjele zemljišta i postavljanja montažnih stambenih objekata za raseljena i lica u stanju socijalne potrebe, koji je realizovan u saradnji sa organizacijom HELP 2010.g. Opština je dodijelila 27 placeva u Sutorini, a „Help“ obezbjedio 11 montažnih kuća. Posredstvom iste organizacije postavljena su 3 montažna objekta u Baošićima i Đenovićima, gdje je za 3 porodice Opština obezbjedila zemljište.⁴

Opština Herceg Novi je u saradnji sa njemačkom organizacijom HELP riješila dugogodišnji problem stambenog zbrinjavanja 7 romskih porodica, odnosno 27 članova njihovih domaćinstava, za koje je sagrađano 5 montažnih objekata.

Zahvaljujući njemačkom Ministarstvu inostranih poslova, preko Pakta za stabilnost za Jugoistočnu Evropu, odobreno je 176.890 eura za ovaj projekat, a HELP je preuzeo odgovornost njegove realizacije, tačnije obezbijedio projektnu dokumentaciju i izgradnju kuća.

Opština Herceg Novi je obezbijedila placeve na kat.parceli 530/1 K.O.Trebesin u Drenoviku, Igalo, komunalno opremanje lokacije, priključke za struju i vodu, pristupnu saobraćajnicu, kao i građevinske dozvole za izgradnju i upotrebne dozvole za svih pet objekata, kao i dodatna sredstva u iznosu od 22.000€ za radove na drenaži podzemnih voda na placu, nasipanje pristupnog puta i izgradnju neophodnih potpornih zidova.⁵

Opština Herceg Novi se 2013.g. opredijelila da učestvuje u sprovođenju Regionalnog stambenog programa – Stambenog projekta u Crnoj Gori (RHP). Projektom je predviđeno rješavanje stambenih pitanja za najugroženije porodice koje su kao izbjeglice i raseljena lica za vrijeme ratnih dešavanja '90-ih godina izbjegle u Herceg Novi i imaju status raseljenih lica, odnosno sada već dobili Crnogorsko državljanstvo ili otpočeli postupak registracije stalnog prebivališta.

Prvobitno, projekat je predvidio izgradnju stambenih objekata, ali zbog visokih troškova, odlučeno je da se pristupi kupovini stanova. Potpisan je Memorandum o saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja i Direkcijom javnih radova, br. 01-1-2005/16 od 09.09.2016.g. Finansijska podrška za kupovinu 36 stambenih jedinica u iznosu od 1 milion evra je obezbjeđena iz donatorskih sredstava iz Regionalnog stambenog fonda posredstvom Razvojne banke Savjeta Evrope, a Učešće Opštine je 150.000€.⁶

Sem toga, Projektom je odobrena i izgradnja kuća za 10 izbjeglički porodica koja imaju svoje placeve, a kroz RHP program će im se sagrađiti stambeni objekti. Korisnici su odabrani, realizacija je djelimično završena.⁷

³ Lokalni program socijalnog stanovanja Opštine Herceg Novi za period 2024. – 2025.god.

⁴ Ibid

⁵ Ibid

⁶ Ibid

⁷ Ibid

3. ANALIZA POLOŽAJA ROMA I EGIPĆANA U OPŠTINI HERCEG NOVI

Opština Herceg Novi se nalazi u južnom dijelu crnogorskog primorja. Karakteriše je mediteranska klima, sa preko 200 sunčanih dana godišnje.

Opština Herceg Novi se nalazi na 42° 27' sjeverne geografske širine i 18° 33' istočne geografske širine. Opština Herceg-Novi se prostire na površini od 235 km², ima 30.864 stanovnika i obuhvata naselja: Herceg-Novi, Njivice, Žvinje, Špulje, Igalo, Sutorina, Prijedor, Mojdež, Ratiševina, Sušćepan, Trebesin, Kameno, Mokrine, Kruševica, Sitnica, Vrbanj, Ubli, Žlijebi, Podi, Meljine, Zelenika, Kutli, Sasovići, Kumbor, Đenovići, Baošići, Bijela, Jošica, Kamenari, Đurići, Bjelske Kruševica, Repaji, Rose, Zabrdje, Klinci, Radovanići, Mrkovi, Brguli i Mardari. Grad ima specifičnu mikroklimu koja je uslovljena južnom ekspozicijom, blizinom mora, krečnjačkom podlogom i planinskim zaleđem koje sprječava prodor hladnih vazdušnih masa. Klima je mediteranska: suva i topla ljeta, a blage zime.⁸

Kada je riječ o stanovanju i uslovima u kojima žive pripadnici/ce romske i egipćanske populacije, opšte je poznato da su u pitanju objekti i naselja koji su često nedostojni za život čovjeka. U pitanju su naselja koja su i teritorijalno izmještena u odnosu na sredine u kojima živi većinsko stanovništvo. Veliki broj romskih i egipćanskih domaćinstava u opštini Herceg Novi živi u nelegalizovanim objektima, što stvara mnogobrojne dodatne probleme, jer je za ovakve objekte veoma teško obezbijediti podršku u smislu poboljšanja uslova stanovanja i obezbjeđivanja infrastrukture - struje, kanalizacije, asfalta.

Od početka izbjegličke krize, broj izbjeglica koje su dolazile u Crnu Goru mijenjao se u odnosu na situaciju u Regionu. Nakon izbijanja sukoba na prostoru Kosova Crna Gora se suočila sa masovnim prilivom interno raseljenih lica, među kojima je najranjivija bila romska i egipćanska zajednica.

Interno raseljena lica, koja su pripadnici romske i egipćanske zajednice su posebno ugrožena lica, kako zbog njihove ekonomske situacije, nedostatka obrazovanja i prilika za zaposlenje, tako i zbog nemogućnosti rješavanja statusa zbog nedostatka ličnih dokumenata.

Istraživanje je sprovedeno tokom mjeseca maja, ciljna grupa su bili Romi i Egipćani i njihove porodice, koji su locirani u naseljima: Bajkovina, Bijela, Drenovik, Đenovići, Igalo, Meljine, Zelenika i u gradu Herceg Novi. Uslovi života anketiranog stanovništva su u rasponu od vrlo dobrog do nedostojnog života.

U naselju Bajkovina smještene su dvije porodice. Objekti su sagrađeni od dasaka i kartona, zaštićeni tablama lima od prokišnjavanja.

U naselju Bijela dvije romske porodice su smještene u iznajmljenom smještaju, od čega jedna porodica kod porodice i trpi nasilje.

U naselju Drenovik živi 16 porodica sa ukupno 82 članova tih porodica u uslovima od vrlo dobrog do socijalnog. U ovom naselju je Opština Herceg Novi obezbijedila smještaj, tj izgradila

⁸ [O gradu \(hercegnovi.me\)](http://Ogradu(hercegnovi.me))

objekte u saradnji sa HELP-om, za 7 porodica. Ostale porodice u ovom naselju žive u objektima tvrde gradnje i ne mogu se okarakterisati kao socijalno ugrožene.

U Naselju Đenovići anketirane su dvije porodice. Jedna porodica, koja ima sopstveni smještaj tvrde gradnje i pripadaju domicilnom stanovništvu i jedna porodica sa 20 članova domaćinstva, kojima je izgorela kuća u požaru 2011.godine, te su trenutno nastanjeni u „vojnoj kući“.

Romsko naselje Meljine pripada neformalnom naselju u kojima Romi žive u kolektivnom smještaju, koji je neuslovan. U ovom naselju smješteno je 17 domaćinstava sa ukupno 50 članova istih. Nosioci porodice većinom su interno raseljena lica sa Kosova i jedna nositeljka porodice iz Albanije, dok je njen suprug porijeklom iz Bosne i Hercegovine.

U naselju Zelenika žive dvije romske porodice, od čega jedna desetočlana.

U Igalu žive dvije romske porodice koje nijesu htjele da se izjasne o svom socio-ekonomskom statusu.

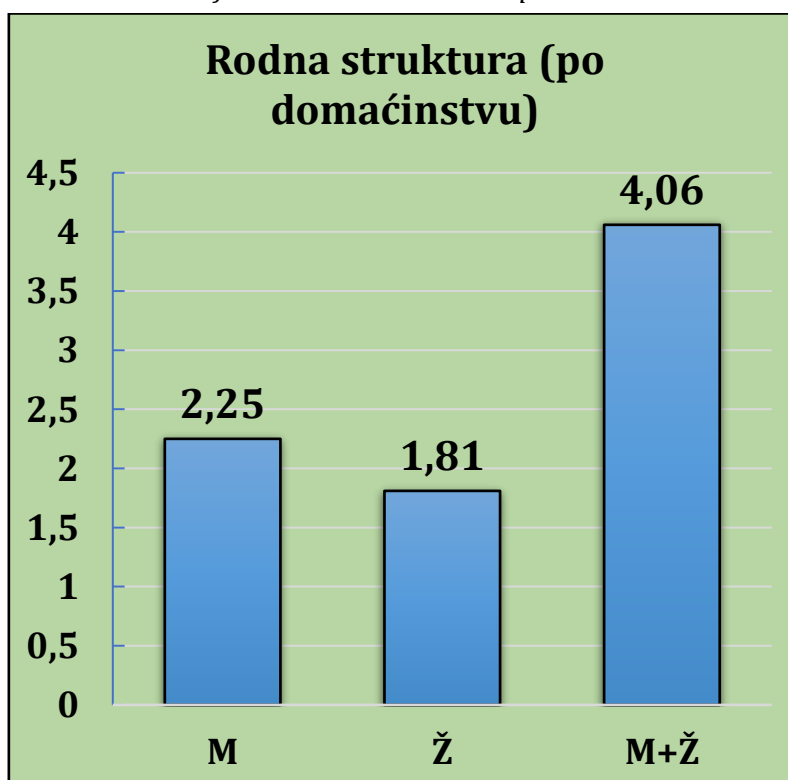
U naselju Kamenari žive dvije romske porodice, sa ukupno 5 članova domaćinstva.

U gradu Herceg Novom živi pet romskih porodica i svi su domicilne porodice.

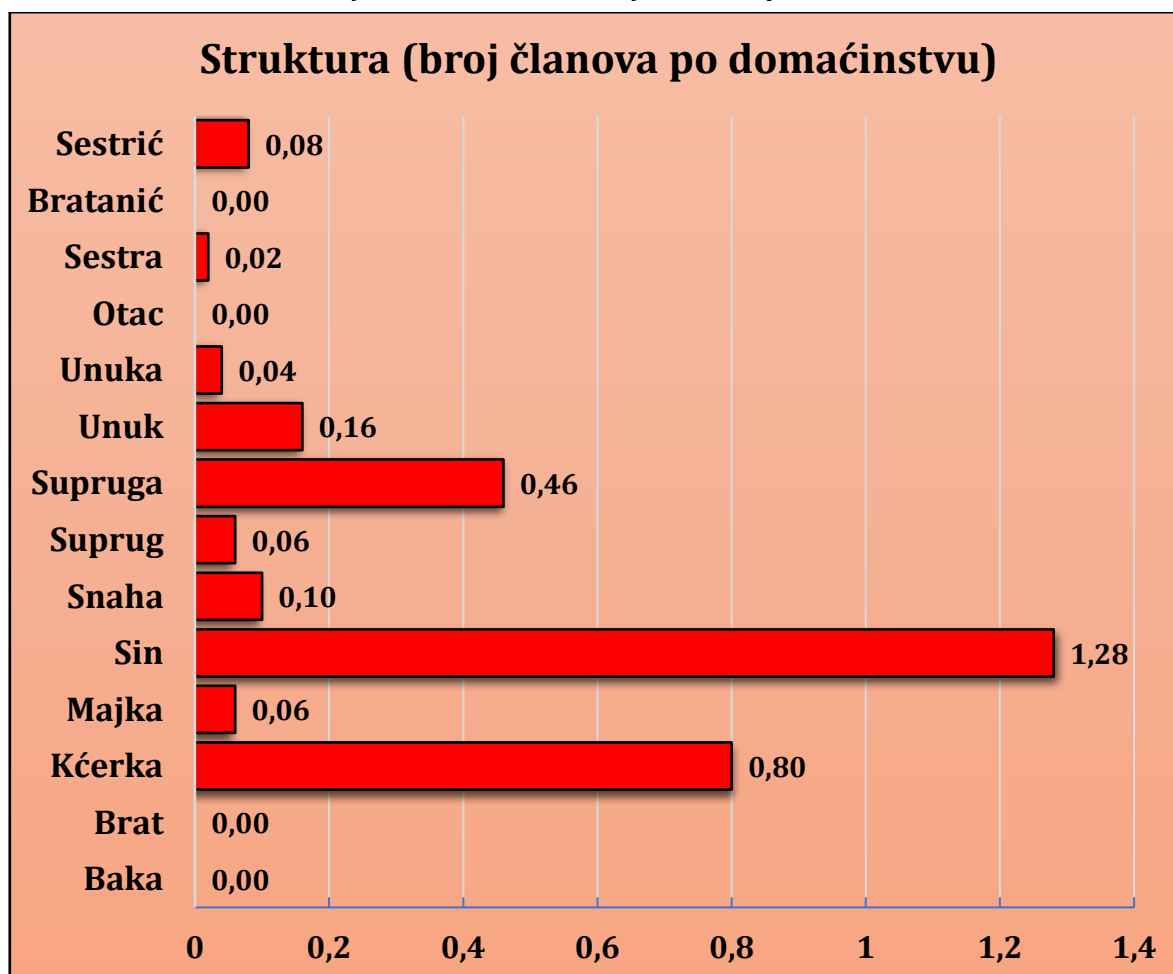
1.1. Rodna struktura domaćinstava

Što se tiče rodne strukture porodica RE populacije koja žive u Herceg Novi, nosilac porodice je ujedno i jedini član domaćinstva u 7 (sedam) slučajeva, domaćinstvo od 2 člana, takođe, u 7 (sedam) slučajeva, a imamo slučaj jedne porodice koja broji 20 članova domaćinstva. Dakle, većina su višečlane, višegeneracijske porodice sa prosjekom 4,06 članova po domaćinstvu, od čega muškog pola 2,25, a ženskog pola 1,81.

Grafikon 1. Rodna struktura po domaćinstvu

Grafikon 22. Struktura broja članova po domaćinstvu

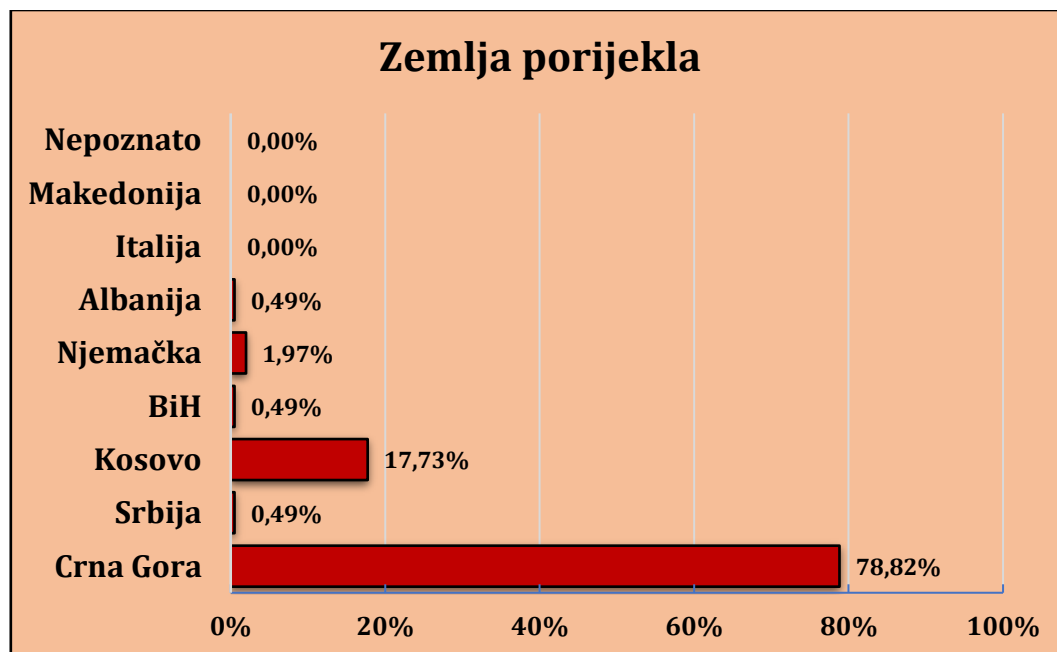
1.2. Pravni status

Crna Gora je bila utočište za doseljenike sa Kosova, pogotovo u periodu do 1999.godine. U oblasti pravnog statusa REA potrebno je prvenstveno ukazati na aktivnosti za rješavanje pravnog statusa interno raseljenih lica sa Kosova (IRL). Pored IRL, domicilni ili članovi porodica IRL, čine najveći dio osoba koje žive u Herceg Novom, a u riziku su od apatridije iz razloga što oni ili njihovi roditelji ne mogu da ostvare upis u matične registre u Crnoj Gori ili u državi porijekla. Izmjenama i dopunama Zakona o strancima iz 2009. godine Crna Gora je otvorila mogućnost IRL sa Kosova da svoj boravak u Crnoj Gori regulišu kroz privilegovani pristup statusu stranca sa stalnim boravkom. Da bi ostvarili to pravo, IRL su morala da podnesu određeni broj dokumenata, među kojima su i izvodi iz registra rođenih i državljana, kao i putna isprava zemlje porijekla. Kako se radi o višegeneracijskim porodicama, njihova djeca su rođena u Crnoj Gori i ostvaruju ista prava kao crnogorski državljani.

Može se zaključiti da je Opština Herceg Novi, bila veoma uspješna u pomoći za obezbjeđenjem ličnih dokumenata, te samo 7 % romsko/egipćanske populacije nema crnogorsko državljanstvo.

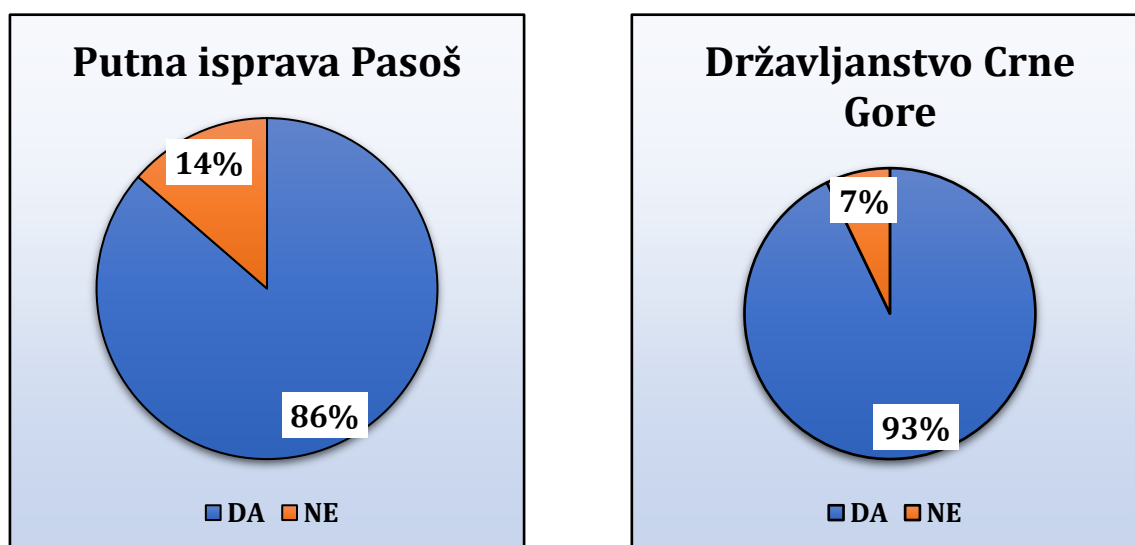
Ka što vidimo na grafikonu ispod skoro 79% anketiranih porodica iz Herceg Novog je porijeklom iz Crne Gore, dok je oko 18% porodica iz Kosova. Zastupljene su porodice iz Albanije, Njemačke, Bosne i Hercegovine i Srbije sa ukupno oko 4%.

Grafikon 3. Zemlja porijekla ispitanika

1.2.1. Lična dokumenta

Grafikon 4. Pravni status ispitanika/ca

1.3. Siromaštvo

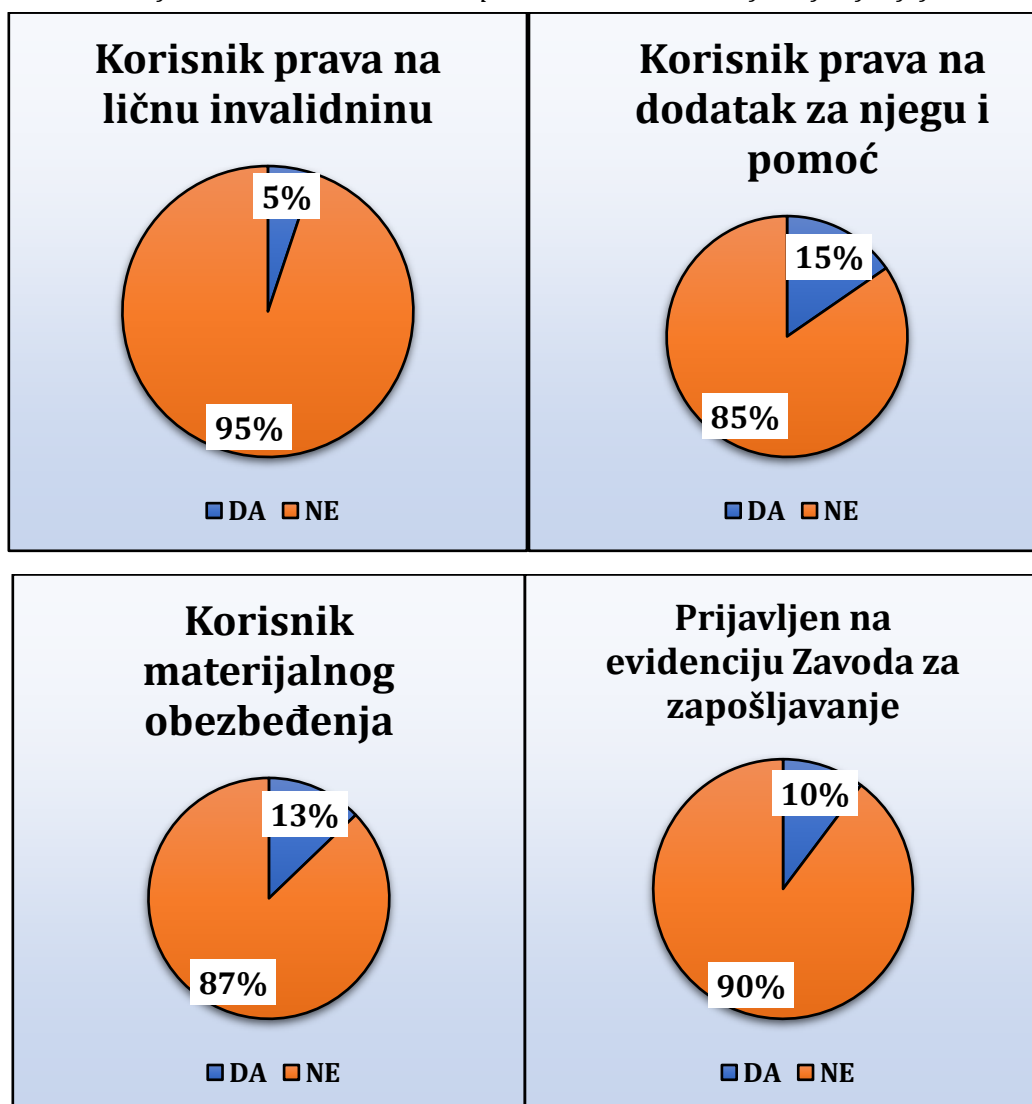
Stopa siromaštva romske i egipćanske zajednice u Herceg Novom nije mnogo veća nego stopa siromaštva drugih (etničkih) grupa. Materijalne i finansijske prilike romske i egipćanske populacije daleko su teže, samo u naseljima Bajkovina i Meljine, nego materijalne prilike većinskog stanovništva koje živi u siromaštvu. Nekoliko je uzroka pojave siromaštva: diskriminacija i anticiganizam, neregistrovanost Roma i Egipćana kod Zavoda za zapošljavanje, nizak nivo obrazovanja i slabo razvijene profesionalne vještine i veliki broj članova domaćinstva. Za Rome i Egipćane su aktivnosti u neformalnoj ekonomiji važan i veoma često i jedini izvor prihoda. Socijalna je pomoć jedan od izvora prihoda u značajnom broju domaćinstava. Takođe, dječji dodatak je jedini prihod domaćinstva jer u Crnoj Gori svako dijete ima pravo na dječji dodatak u iznosu od 30 eura po djetetu.

Od ispitanika, 5% su korisnici prava na ličnu invalidninu. Korisnika prava na tuđu njegu i pomoć 15% od ukupnog broja ispitanika, a prava na materijalno obezbjeđenje porodice 13%.

Kao veliki problem javlja se nezainteresovanost za prijavljivanje na Zavod za zapošljavanje.

Na sledećim grafikonima prikazani su faktori koji opisuju siromaštvo.

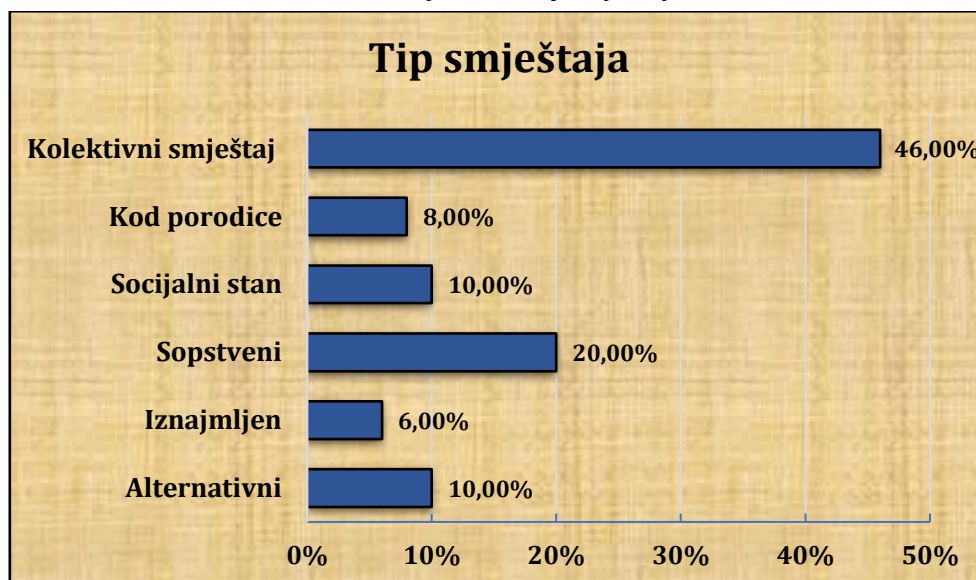
Grafikon 5. Porodice korisnici prava iz Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti

1.3.1. Stanovanje

20% porodica u Herceg Novom koje su obuhvaćene ovim istraživanjem posjeduje sopstveni smještaj, dok 38% porodica živi u neuslovnom kolektivnom smještaju, 4% u objektima od dasaka i kartona. 46% porodica ispitanika žive u kolektivnom smještaju.

Grafikon 6. Tip smještaja

42% porodica Roma i Egipćana koje žive u Herceg Novi, odnosno onih koje su obuhvaćene ovim istraživanjem živi u potpuno neuslovnom smještaju. Treba posebno naglasiti situaciju porodica koje žive i borave trenutno u naselju Bajkovina. U sledećoj tabeli te porodice smo svrstali u najneuslovniju kategoriju uslova stanovanja, to jest u kategoriju objekat od dasaka i kartona, dok smo porodice koje žive u kolektivnom smještaju u naselju Meljine svrstali u neuslovan.

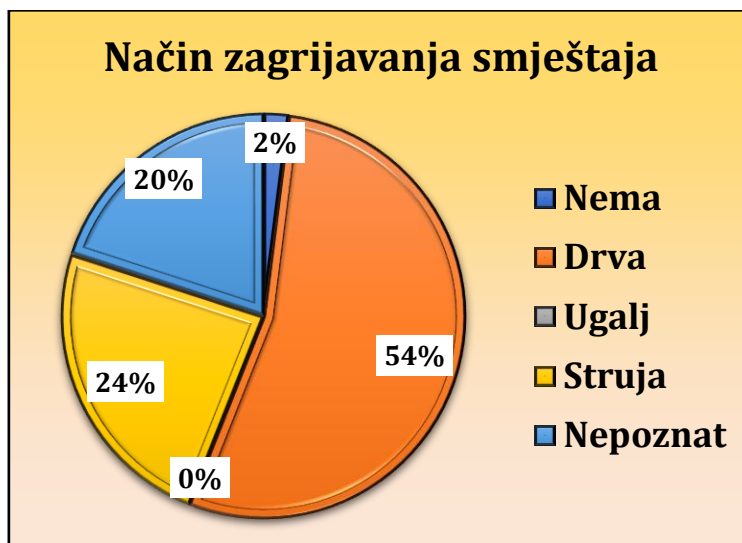
Grafikon 7. Stanje smještaja

U Herceg Novom Romska naselje su obezbijeđena sa infrastrukturom javne kanalizacione mreže, i 42% porodica koje imaju pristup javnoj kanalizaciji i 78% koje imaju pristup vodi i

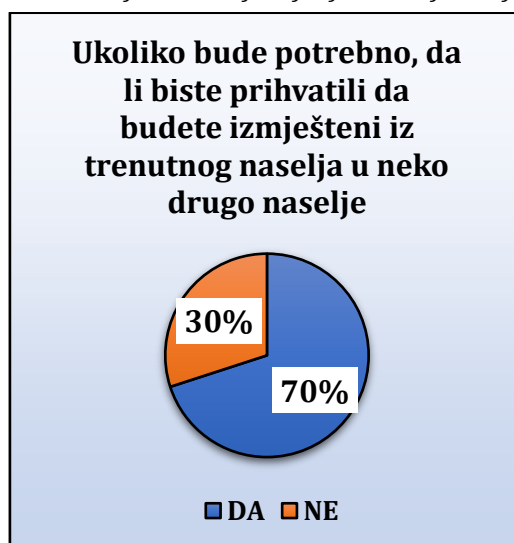
struji. U naselju Bajkovina nemaju pristup vodi, a prikopčani su (nelegalno) na struju. 2% porodica je bez bilo kakvog grijanja.

Grafikon 8. Način zagrijavanja smještaja

Tokom istraživanja ispitanicima je i postavljeno pitanje da li bi, ukoliko bude potrebno, prihvatili da budu izmješteni iz trenutnog naselja u neko drugo naselje. Na takvo pitanje, 70% ispitanika izjasnio se da bi prihvatili takvu ponudu, dok bi 30% ispitanika istu odbilo.

Grafikon 9. Izjašnjenje o izmještenju

1.4. Obrazovanje

Ovim istraživanjem posebnim Upitnikom evidentirali smo djecu do 15 godina starosti i njihov status po pitanju školskog i predškolskog obrazovanja.

U okviru oblasti inkluzivnog obrazovanja koja je tretirana relevantnim strateškim dokumentom, Strategija inkluzivnog obrazovanja 2019-2025⁹, poseban značaj za javnu politiku Roma i Egipćana se odnosi na:

- Obezbjedenje dostupnosti i pravičnost obrazovanja za svu djecu zajedno sa vršnjacima kroz neophodnu međusektorsku podršku;
- Osiguranje jednakosti i kontinuiteta inkluzivnog obrazovanja kroz uspješnu saradnju unutar i između sektora i tranziciju sa jednog nivoa obrazovanja na sljedeći i
- Unapređenje kvalitetnog inkluzivnog obrazovanja kroz jačanje školskih politika, kulture i prakse.

U Opštini Herceg Novi oko 67% romske i egipćanske djece pohađa osnovno obrazovanje, dok predškolsko obrazovanje nije tako zastupljeno tj svega 12% djece predškolskog uzrasta (1-6 godina) pohađa predškolske ustanove. (Prikaz na grafikonima)

Takođe, uočeno je da se djeca služe crnogorskim jezikom i da su dobrog zdravstvenog stanja.

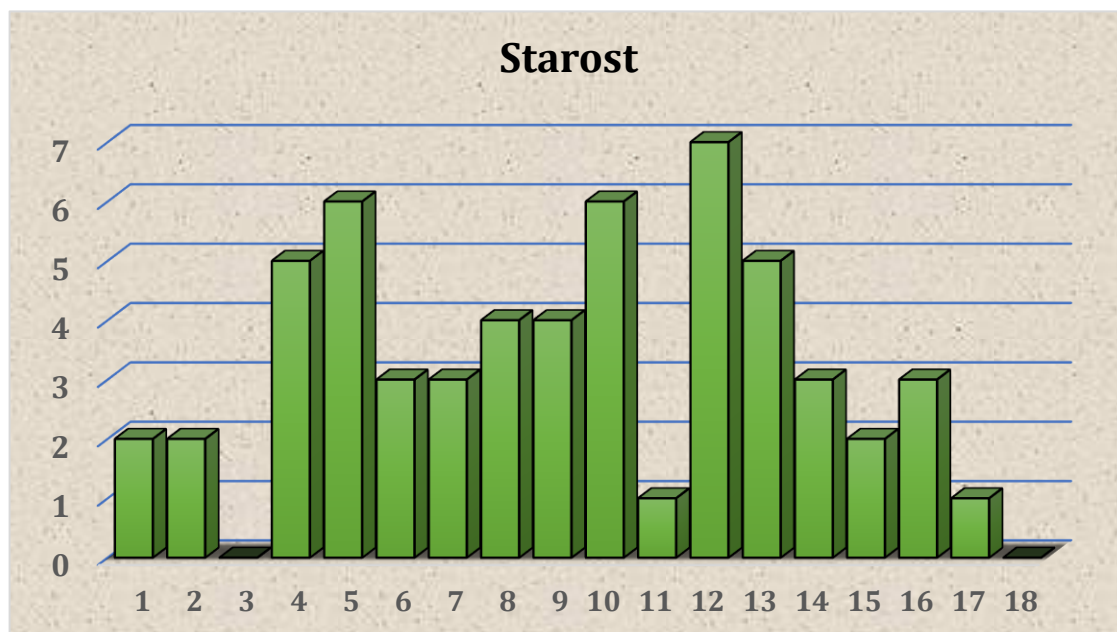
Djeca koja ne pohađaju školu su većinom iz Meljine i Bajkovina, gdje dominira populacija sa Kosova.

⁹ Strategija inkluzivnog obrazovanja 2019-2025

1.4.1. Starosna struktura ispitanika djece do 15 godina

Starosna struktura ispitanika djece do 15 godina data je u sljedećem dijagramu. Uočavamo da je najviše djece sa 12 i 13 godina starosti.

Grafikon 10. Starosna struktura djece do 15 godina

1.4.2. Osnovno i predškolsko obrazovanje

Prethodni dijagram koji se odnosio na starosnu strukturu djece do 15 godina pokazuje i uzročno posledičnu vezu sa osnovnim obrazovanjem i koliko razreda škole je završilo.

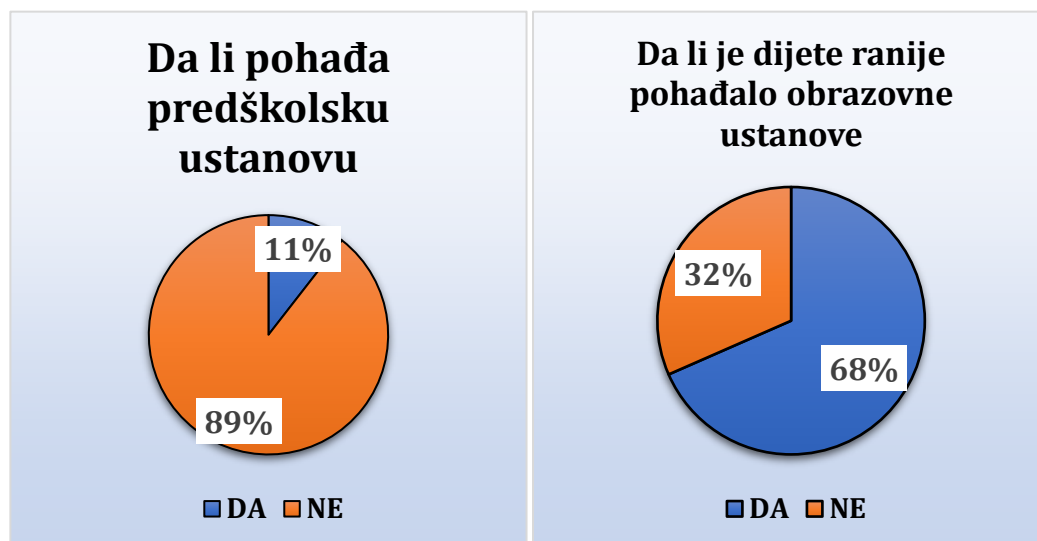
Grafikon 11. Broj razreda osnovnog obrazovanja

Kako djeca do 6 godina ne pohađaju osnovno obrazovanje, uočeno je da nijesu pohađali predškolske ustanove, tj u veoma malom procentu.

Na pitanja „Da li dijete pohađa predškolsku ustanovu ili ustanovu za osnovno obrazovanje? odgovoreno je kako slijedi na dijagramima:

Grafikon 12. Odgovori na pitanje da li pohađaju ustanovu predškolskog/osnovnog obrazovanja

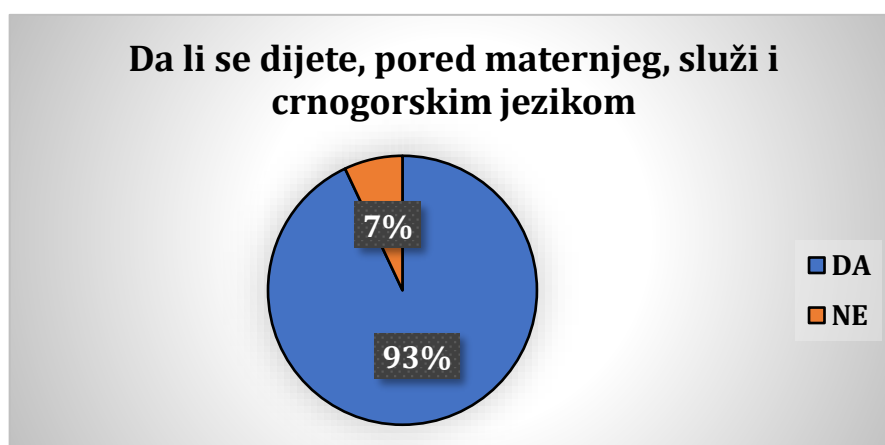

1.4.3. Maternji jezik

Većina djece govori crnogorski jezik, a za maternji smatraju albanski jezik. Kako su djeca rođena u Crnoj Gori, njihovi roditelji smatraju da treba da znaju crnogorski jezik služe se sa njim u svakodnevnom životu.

Na pitanje „Da li se dijete pored maternjeg, služi i crnogorskim jezikom?“ odgovor slijedi na grafikonu ispod.

Grafikon 13. Odgovori na pitanje da li se djeca služe crnogorskim jezikom

1.4.4. Zdravlje

Članom 5 Zakona o zdravstvenoj zaštiti¹⁰ jasno je propisano da su prilikom ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu svi građani jednaki, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, rodni

¹⁰ Zakona o zdravstvenoj zaštiti (Sl. list CG", br. 3/2016, 39/2016, 2/2017, 44/2018, 24/2019 i 82/2020)

identitet, seksualnu orijentaciju, starosnu dob, invaliditet, jezik, vjeru, obrazovanje, socijalno porijeklo, imovno stanje i drugo lično svojstvo.

Od ukupnog broja ispitanika 4% djece romske i egipćanske populacije ima zdravstvene probleme, a roditelji smatraju da zbog vrste bolesti, ne pohađaju obrazovne ustanove. Treba istaći da se roditelji nijesu žalili na zdravstvene usluge.

Grafikon 14. Odgovori na pitanje da li djeca imaju zdravstvenih smetnji u obavljanju svakodnevnih aktivnosti

4. ANALIZA USLOVA STANOVANJA ROMA I EGIPĆANA PO NASELJIMA U OPŠTINI HERCEG NOVI

Kada je riječ o stanovanju i uslovima u kojima žive pripadnici/ce romske i egipćanske populacije, opšte je poznato da su u pitanju objekti i naselja koji su često nedostojni za život čovjeka. U pitanju su naselja koja su i teritorijalno izmještena u odnosu na sredine u kojima živi većinsko stanovništvo.

Istraživanjem su obuhvaćena sledeća naselja: Bajkovina, Bijela, Drenovik, Đenovići, Igalo, Meljine, Zelenika i u gradu Herceg Novi.

Ovom studijom dajemo osvrt na:

1. Naselje Bajkovina
2. Naselje Drenovik i
3. Naselje Meljine

1.5. Naselje Bajkovina

Dugogodišnji problem neformalnih kolektivnih naselja kao što su „Bajkovina“ i „Radnička“ predstavljaju prioritete, kada je u pitanju rješavanje kompletne lokacije. Ovo iz razloga bezbjednosne situacije za lica koja stanuju na navedenim lokacijama. Potpuno su ruinirani montažni objekti, jako oštećeni, pri čemu poseban problem predstavljaju urušeni krovovi koji prokišnjavaju, što uzrokuje direktnu opasnost imajući u vidu loše elektro-instalacije.

Rješavanje pomenutih lokacija će se realizovati u saradnji sa donatorima (projekat ROMACTED, Help i dr.), kao i partnerima koji su već preuzeli obavezu dodjele zemljišta. Učešće Opštine planira se za ona domaćinstva koja stanuju na navedenim lokacijama ne kraće od 15 godina. ¹¹

Sledeće fotografije su nastale tokom obilaska terena sredinom mjeseca maja 2024. godine.

¹¹ Lokalni program socijalnog stanovanja Opštine Herceg Novi za period 2024. – 2025.god.

U neformalnom naselju Bajkovina živi 8 osoba romske populacije, od čega domicilnih jedna porodica i jedna iz Kosova.

Zabrinjava podatak da je jedna od ovih porodica, nastanjeno u Crnoj Gori 35 godina i duže, a jedna porodica preko 10 godina, u ovom naselju u ovakvim uslovima.

1.5.1. Socijalni status porodica

Socijalni status porodica prikazan je kroz ostvarivanje socijalnih prava, prihoda i stanovanja.

Prava socijalne zaštite

Nijedna porodica nije primalac socijalnih davanja shodno Zakonu o socijalnoj zaštiti u Crnoj Gori. Koriste prava dječjeg dodatka na djecu. Jedan nositelj šestočlane porodice ima zaposlenje i primanja 650 eura na mjesečnom nivou.

Lična dokumenta

Kada su u pitanju putne isprave, svi nosioci porodica imaju iste, kao i državljanstvo i upisani su knjige država porijekla.

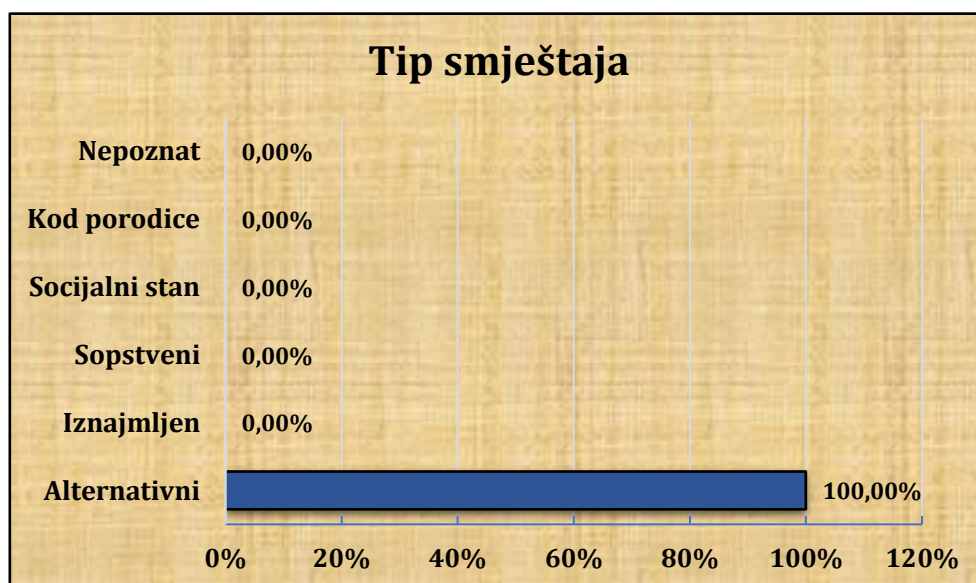
Prihodi

Jedna šestočlana porodica ima primanja 650 eura na mjesečnom nivou. Ostali ispitanici su se izjasnili da nemaju prihode osim dodatka na djecu.

1.5.2. Stanovanje

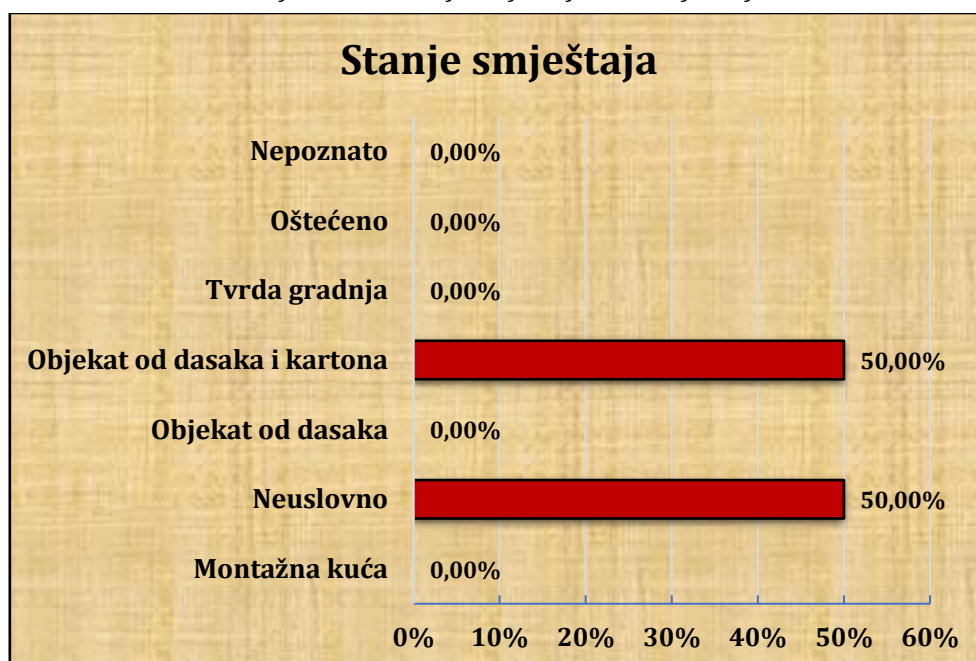
Porodice u naselju Bajkovina koje su obuhvaćene ovim istraživanjem ne posjeduju sopstveni smještaj, i svi žive u neuslovnom alternativnom smještaju u objektima od dasaka i kartona.

Grafikon 15. Tip smještaja u naselju Bajkovina

100% porodica Roma koje žive u ovom naselju, odnosno onih koje su obuhvaćene ovim istraživanjem živi u potpuno neuslovnom smještaju. U sledećoj tabeli te porodice smo svrstali u najneuslovniju kategoriju uslova stanovanja, to jest u kategoriju objekat od dasaka i kartona ili i neuslovan. Griju se na drva.

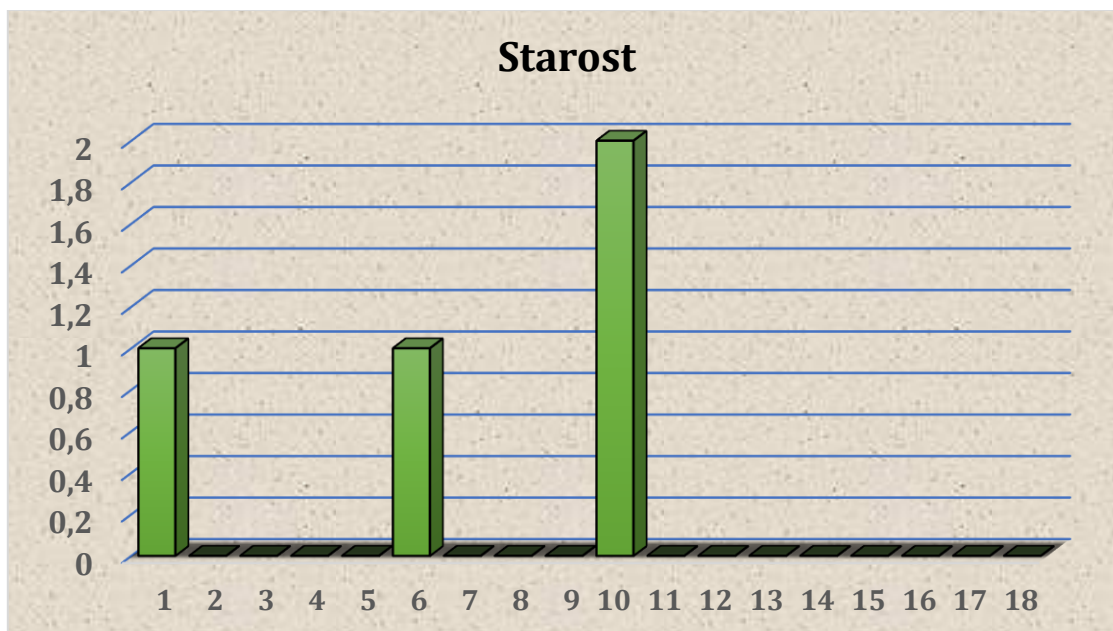
Grafikon 16. Stanje smještaja u naselju Bajkovina

1.5.3. Status djece

Četvoro djece do 15 godina boravi u ovom naselju. Starosna struktura navedene djece data je na grafikonu ispod, jedno dijete od 1 godine, jedno od 6 godina i dvoje djece od po 10 godina.

Grafikon 17. Starosna struktura djece iz naselja Bajkovina

Ukupan broj djece u ovom naselju je 4, što čini 50% od ukupnog broja ove populacije smještene na lokalitetu Bajkovina. Starosna struktura ukupnog broja djece data je u grafikonu iznad.

Državljanstvo Crne Gore posjeduje svako dijete.

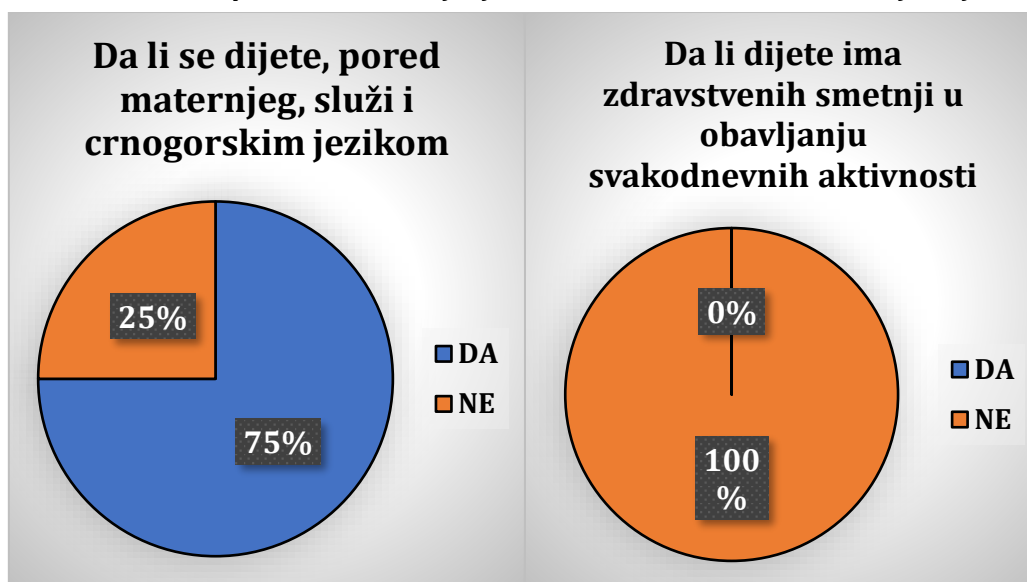
Ne pohađaju predškolsku ustanovu, a 2 (dvoje) djece pohađa ustanovu osnovnog obrazovanja i u četvrtom su razredu.

Troje (3) djece se pored maternjeg jezika služi i crnogorskim jezikom.

Što se tiče zdravstvenog statusa djece, nijedno dijete po izjašnjenju roditelja nema zdravstvenih problema, koja bi im bila smetnja za školovanje ili funkcionisanje.

Navedene tvrdnje prikazane su na sledećim dijagramima.

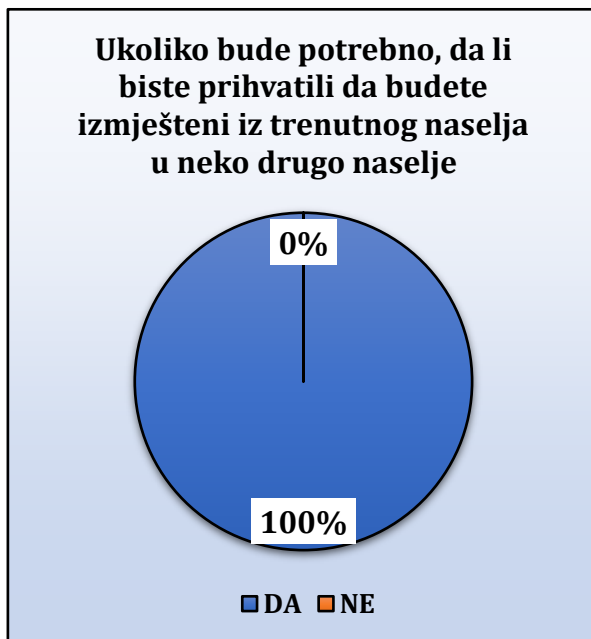
Grafikon 18 i Grafikon 19. Odgovori na pitanja da li se djeca služe crnogorskim jezikom i da li imaju zdravstvenih problema u obavljanju svakodnevnih aktivnosti u naselju Bajkovina

1.5.4. Pitanje „Ukoliko bude potrebno, da li biste prihvatili da budete izmješteni iz trenutnog naselja u neko drugo naselje“

Tokom istraživanja ispitanicima je i postavljeno pitanje da li bi, ukoliko bude potrebno, prihvatili da budu izmješteni iz trenutnog naselja u neko drugo naselje. Na takvo pitanje, svi su odgovorili potvrdno.

Grafikon 20. Izjašnjenje o izmješteniju ispitanika/ca u naselju Bajkovina

1.6. Naselje Drenovik

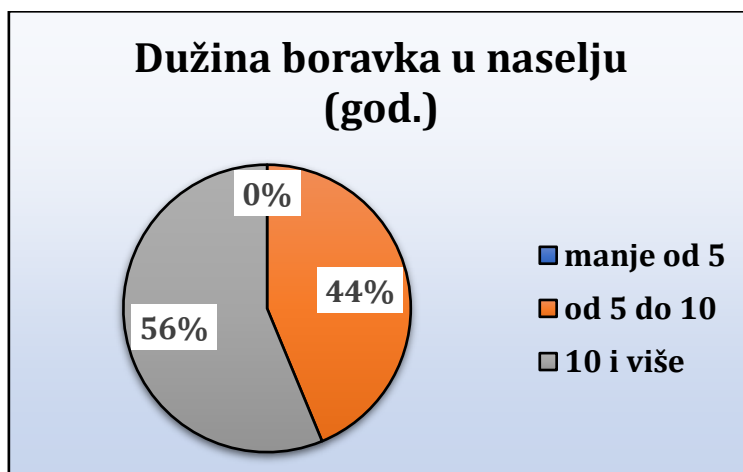
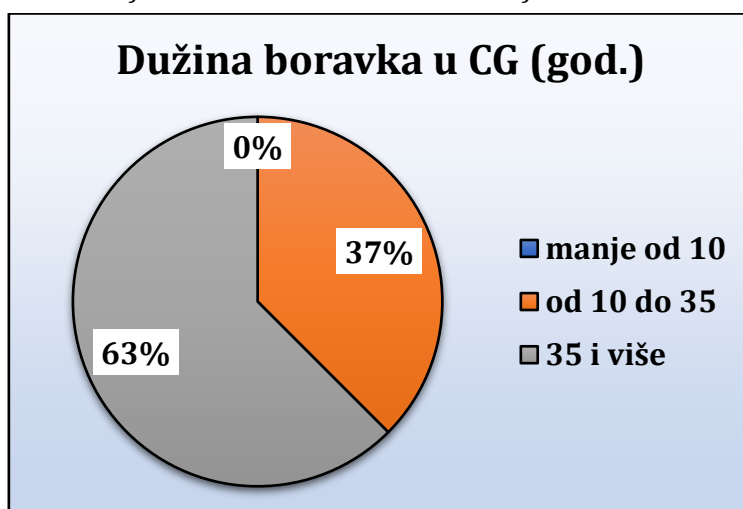
Drenovik je naselje u Herceg Novom. U naselju Drenovik, 5 montažnih objekata za stanovanje, dodjeljeno pripadnicima romske zajednice. Zakupnina se naplaćuje. Imaju pristup vodi i struji, dok nemaju pristupa komunalnoj infrastrukturi (odlaganje i odvoz otpada).

U ovom naselju, takođe, imamo integraciju Roma i suživot sa lokalnom zajednicom. Ova domaćinstva su smještena u ulicama: Višegradska i Ribinska.

U ovom naselju živi 82 osobe romske populacije, ili 16 porodica. Takođe evidentirano je i nekoliko porodica koje žive i rade u inostranstvu i njihov položaj je na zavidnom nivou, a objekti koje posjeduju pripadaju luksuznim stambenim objektima. Ove porodice nijesu anketirane.

Grafikon 21. i Grafikon 22. Dužina boravka u Crnoj Gori i dužina boravka u naselju

1.6.1. Socijalni status porodica

Socijalni status porodica prikazan je kroz ostvarivanje socijalnih prava, prihoda i stanovanja.

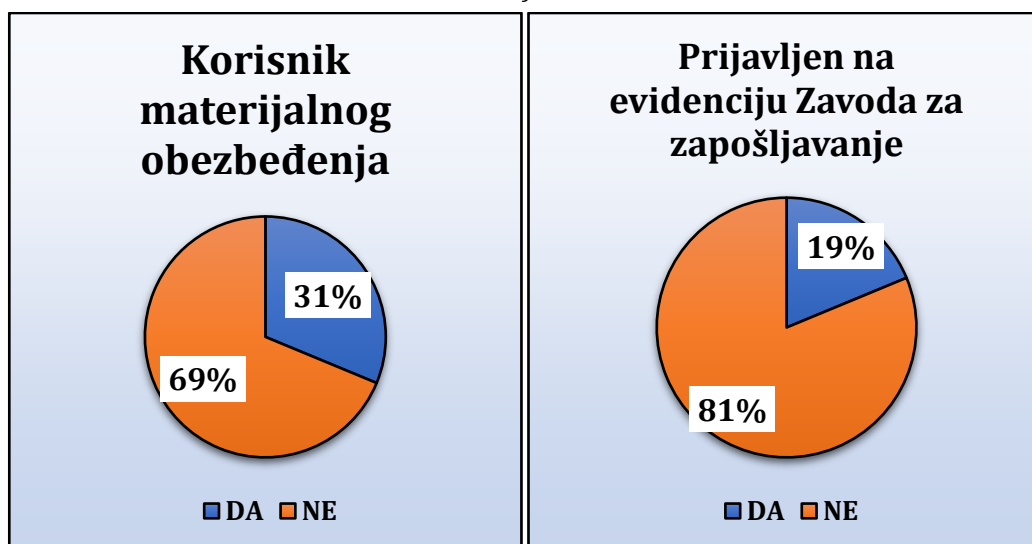
Prava socijalne zaštite

Tabelarnim prikazom dat je broj porodica korisnika prava socijalne zaštite, dok je dijagramima prikazan % (procenat) porodica koja ostvaruju prava socijalne zaštite u odnosu na ukupan broj porodica lociran u neformalnom naselju Drenovik.

Broj članova porodice	
1 član	1
2 člana	1
2 do 4 člana	3
5 do 8 članova	12
Više od 8 članova	0
Ukupno u Naselje Drenovik 16	

Tabela 1. Broj članova porodica u naselju Drenovik

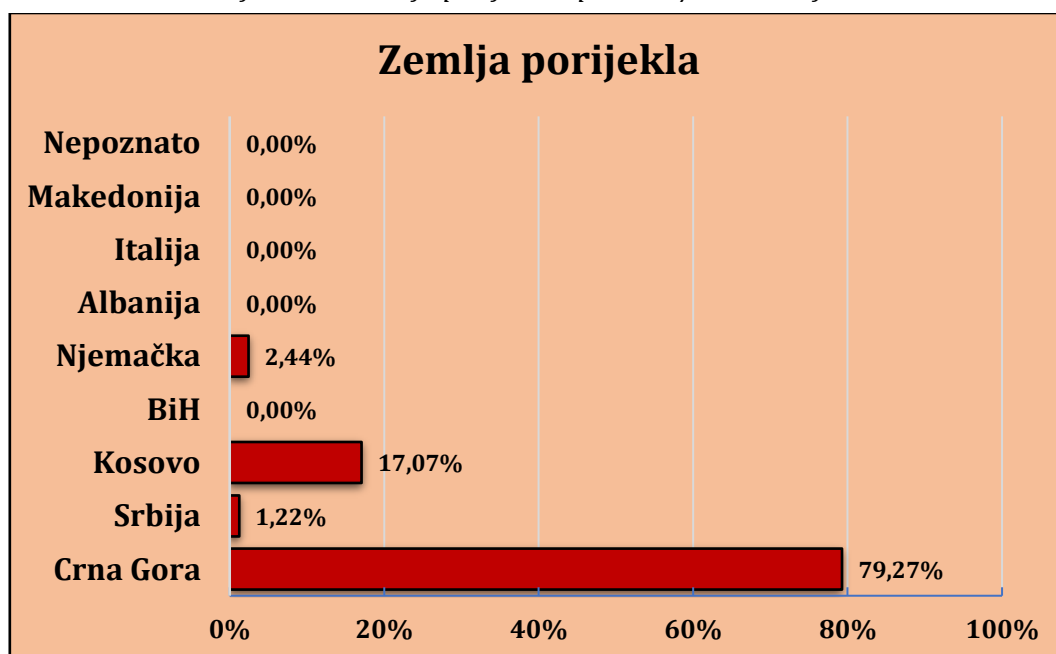
Grafikon 23. Korisnici prava socijalne zaštite i grafikon 27. Prijavljeni na Zavodu za zapošljavanje u naselju Drenovik

Lična dokumenta

Većina nosioca porodice iz ovog romskog naselja su domicilni. Žive u višegeneracijskim porodicama.

Grafikon 24. Zemlja porijekla ispitanika/ca u naselju Drenovik

Kada su u pitanju putne isprave i dozvole za boravak, kao i državljanstvo, imaju uređen status.

Prihodi

U naselju Drenovik od 16 porodica 5 porodica ostvaruje pravo na materijalno obezbjeđenje porodice i šest nosioca domaćinstva su u radnom odnosu i primaju platu u iznosu od 450 eura. Jedan ispitanik ima penziju od 450 eura. Jedan nosilac porodice ima primanja iz Njemačke, veća od 814 eura na mjesečnom nivou.

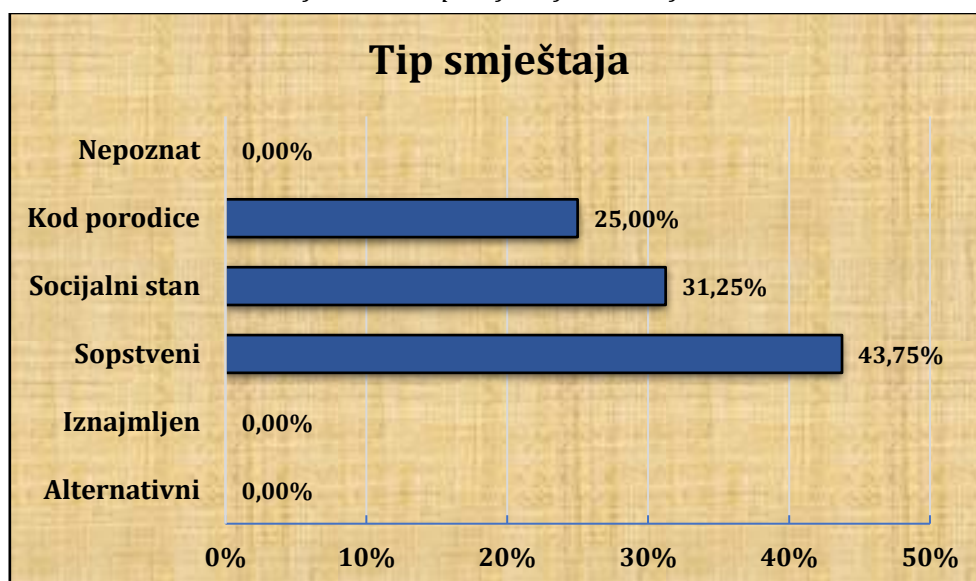
	Naselje Drenovik	
Do 450 evra	(5 od 16 porodica)	32%
Od 450 do 814 evra	(2 od 16)	12%
Od 814 evra i više	(1 od 16)	6%
Nepoznato	(8/16)	50%

Tabela 2. Prikaz prihoda u naselju Drenovik

1.6.2. Stanovanje

Porodice u naselju Drenovik koje su obuhvaćene ovim istraživanjem većinom posjeduju sopstveni smještaj, tj. 43,75%, socijalno stanovanje 31,25%, a kod porodice 25% porodica.

Grafikon 25. Tip smještaja u naselju Drenovik

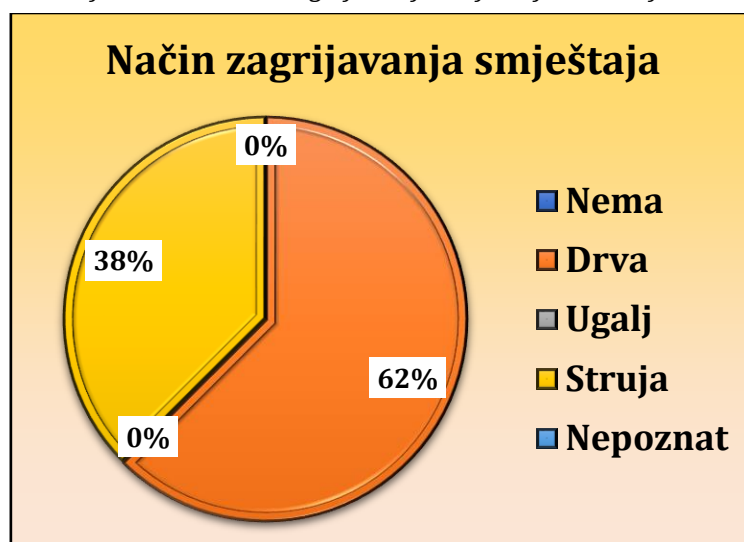
93,75% porodica Roma koje žive u ovom naselju, odnosno onih koje su obuhvaćene ovim istraživanjem živi u objektima tvrde gradnje, a ostali u montažnim objektima (socijalno stanovanje).

Grafikon 26. Stanje smještaja u naselju Drenovik

U Drenoviku su bez mreže javne rasvjete u dijelu gdje živi 5 porodica u socijalnim stanovima, svi imaju pristup vodi i struji. Što se tiče grijanja ili drva ili struja, kako slijedi na grafikonu ispod.

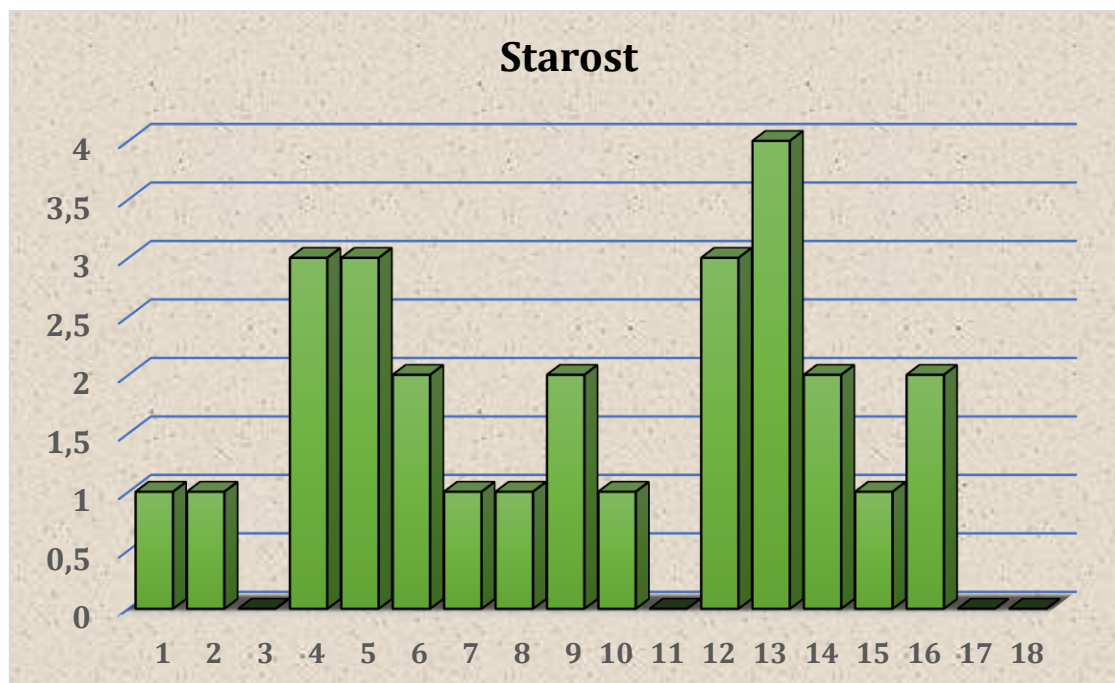
Grafikon 27. Način zagrijavanja smještaja u naselju Drenovik

1.6.3. Status djece

Ukupan broj djece u ovom naselju je 27, što čini jednu trećinu ukupne populacije Roma ili 33,3%, od ukupnog broja ove populacije smještene na lokalitetu Drenovik. Starosna struktura ukupnog broja djece data je u grafikonu koji slijedi.

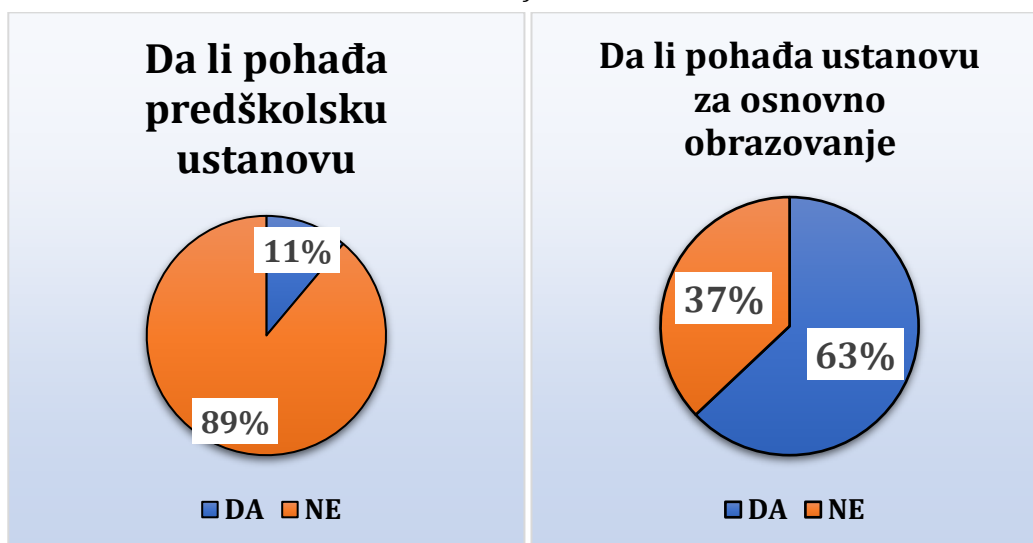
Grafikon 28. Starosna struktura djece u naselju Drenovik

Državljanstvo Crne Gore posjeduju sva djeca.

Troje djece (3) pohađa predškolsku ustanovu, a sedamnaestoro (17) djece pohađa ustanovu osnovnog obrazovanja.

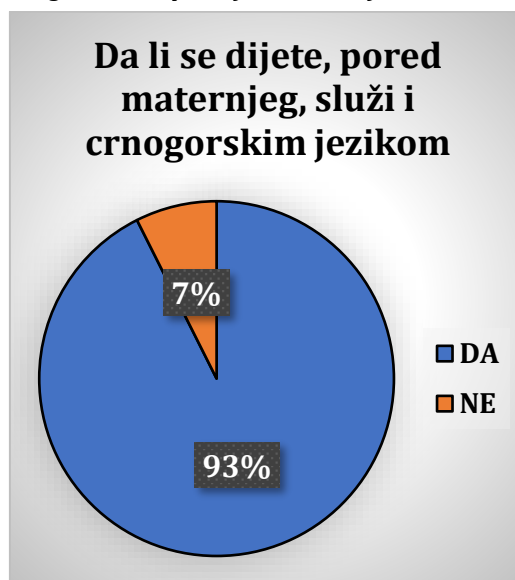
Grafikon 29. Odgovori na pitanje da li pohađaju ustanovu predškolskog/osnovnog obrazovanja u naselju Drenovik

Dvadesetpetoro (25) djece se pored maternjeg jezika služi i crnogorskim jezikom.

Što se tiče zdravstvenog statusa djece, po izjašnjenju roditelja nema zdravstvenih problema, koja bi im bila smetnja za školovanje ili funkcionisanje.

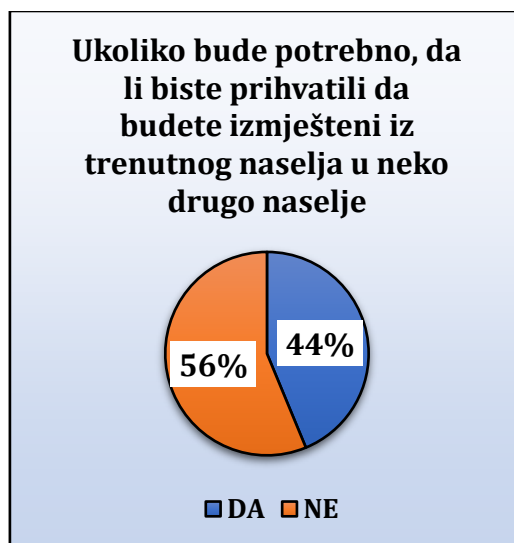
Grafikon 30. Odgovori na pitanje da li se djeca služe crnogorskim jezikom

1.6.4. Pitanje „Ukoliko bude potrebno, da li biste prihvatili da budete izmješteni iz trenutnog naselja u neko drugo naselje“

U naselju Drenovik od 12 ispitanika nosioca domaćinstva njih 44% se izjasnilo da bi rado prihvatili da budu izmješteni iz trenutnog naselja u neko drugo naselje i to iz dijela ovog naselja koji su smješteni u socijalne stanove i oni koji žive kod porodice.

Grafikon 31. Izjašnjenje o izmješteniju ispitanika/ca u naselju Drenovik

1.7. Naselje Meljine

Meljine su naselje u Herceg Novom. Pripada urbanizovanim tipovima naselja. Romske porodice žive u kolektivnom smještaju. Imaju pristup komunalnoj i saobraćajnoj infrastrukturi. Žive kao višegeneracijske porodice.

Istraživanjem su anketirane 17 porodica ili 50 osoba.

1.7.1. Socijalni status porodica

Socijalni status porodica prikazan je kroz ostvarivanje socijalnih prava, prihoda i stanovanja.

1.7.1.1. Prava socijalne zaštite

Tabelarnim prikazom dat je broj porodica korisnika prava socijalne zaštite, dok je dijagramima prikazan % (procenat) porodica koja ostvaruju prava socijalne zaštite u odnosu na ukupan broj porodica lociran u neformalnom naselju Mejine, koje naseljavaju Romi.

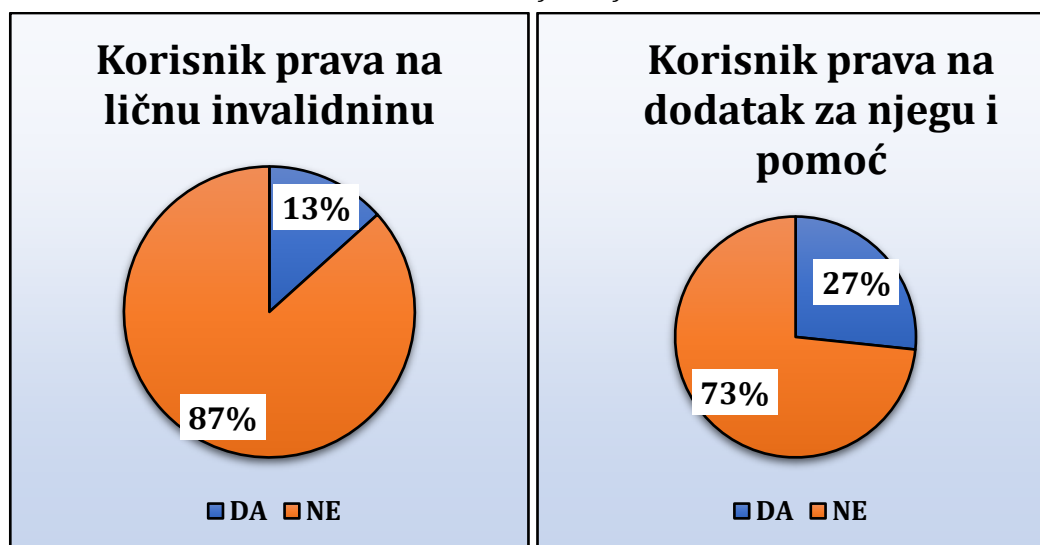
Broj članova porodice	
1 član	5
2 člana	2
2 do 4 člana	6
5 do 8 članova	4
Više od 8 članova	0
Ukupno u Naselje Meljine 17	

Tabela 3. Broj članova porodica u naselju Meljine

U naselju Meljine od 17 porodica Romske populacije niko ne ostvaruje pravo na materijalno obezbjeđenje porodice. Dva nositelja porodice su primaoci lične invalidnine, dok su četiri korisnici dodatka za njegu i pomoć.

Devet nosilaca porodica od ispitanika se izjasnilo da je u radnom odnosu.

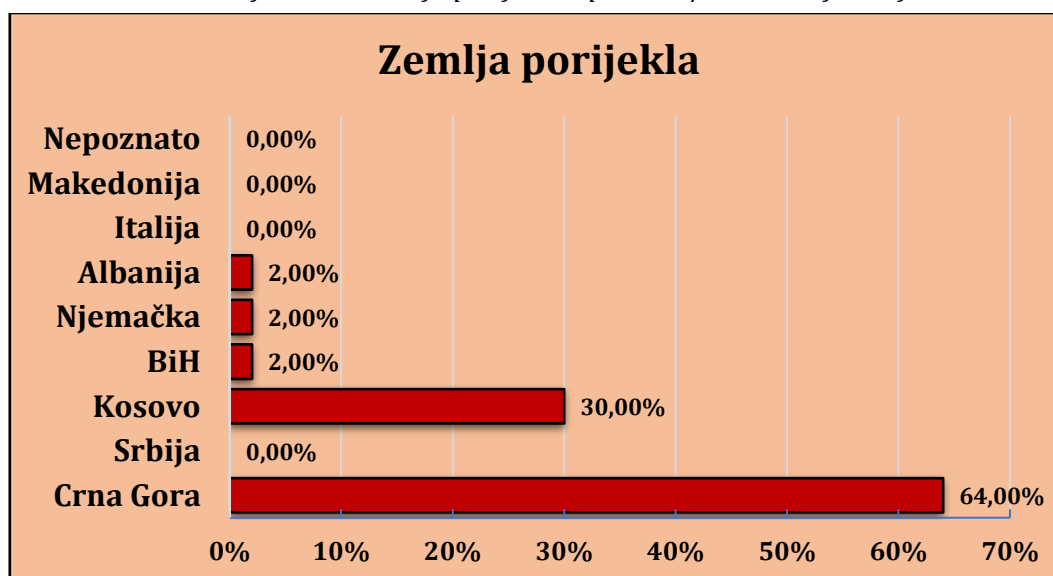
Grafikon 32. Korisnici prava socijalne zaštite i grafikon 27. Prijavljeni na Zavodu za zapošljavanje u naselju Meljine

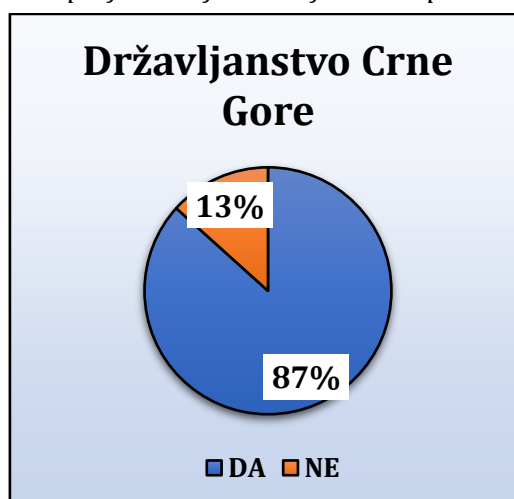
1.7.1.2. Lična dokumenta

64% ispitanika iz ovog romskog naselja rođeni u Crnoj Gori. 13% ne posjeduje državljanstvo Crne Gore.

Grafikon 33. Zemlja porijekla ispitanika/ca u naselju Meljine

Grafikon 34. Prikaz posjedovanja državljanstva ispitanika/ca u naselju Meljine

1.7.1.3. Prihodi

Tabelarnim prikazom predstavljamo primanja na mjesečnom nivou.

	Naselje Meljine	
DO 450 evra	2 porodica od 17	11,8%
Od 450 do 814 evra	11 porodica od 17	64,5%
Od 814 evra i više	0	%

1.7.2. Stanovanje

Porodice u naselju Meljine koje su obuhvaćene ovim istraživanjem žive u kolektivnom smještaju, u objektima od dasaka i kartona, pojedini djelovi objekata su ozidani (dograđeni). Smještaj je okarakterisan kao neuslovan i privremenog karaktera, bez odgovarajuće infrastrukture.

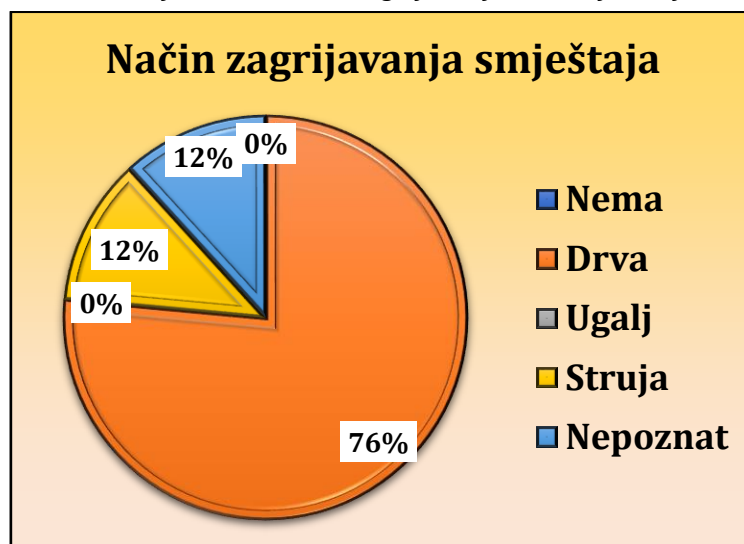
Grafikon 35. Stanje smještaja u naselju Meljine

Sve porodice Roma koje žive u ovom naselju, odnosno onih koje su obuhvaćene ovim istraživanjem živi u smještaju koji je neuslovan. U prethodnoj tabeli te porodice smo svrstali u neuslovnu kategoriju uslova stanovanja.

Nemaju javnu rasvjetu, imaju pristup vodi i struji. 12% porodica je bez bilo kakvog grijanja.

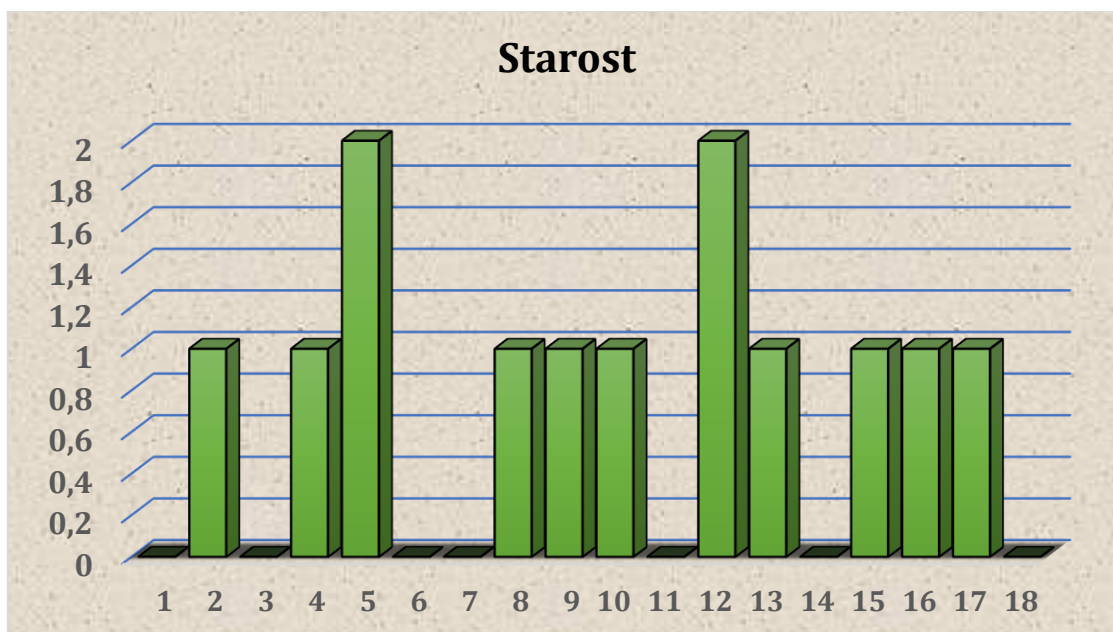
Grafikon 36. Način zagrijavanja u naselju Meljine

1.7.3. Status djece

Ukupan broj djece u ovom naselju je 13, što čini 26%, od ukupnog broja ove populacije smještene na lokalitetu Meljine. Starosna struktura ukupnog broja djece data je u grafikonu koji slijedi.

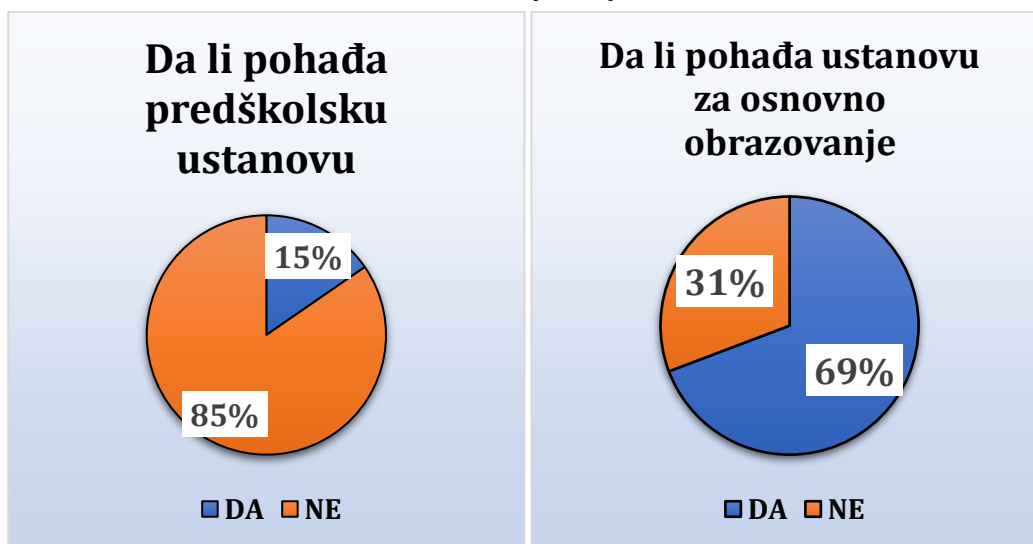
Grafikon 37. Starosna struktura djece u naselju Meljine

Državljanstvo Crne Gore ne posjeduje jedno dijete.

Predškolsku ustanovu pohađa dvoje (2) djece, a devetoro (9) djece pohađa ustanovu osnovnog obrazovanja.

Grafikon 38. Odgovori na pitanje da li pohađaju ustanovu predškolskog/osnovnog obrazovanja u naselju Meljine

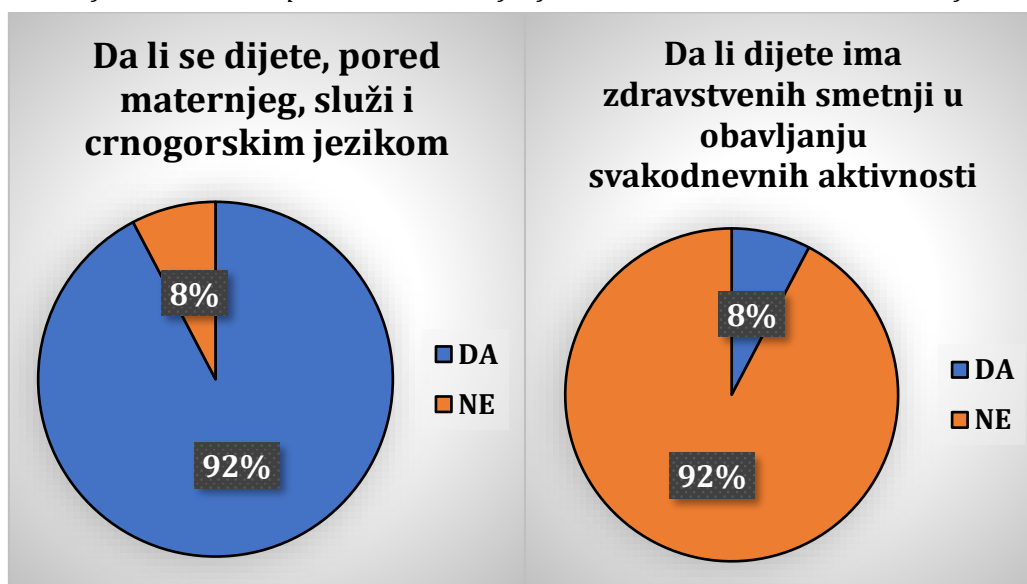

Većini djece je maternji jezik crnogorski.

Što se tiče zdravstvenog statusa djece, jedno po izjašnjenju roditelja ima zdravstvenih problema, koja bi im bila smetnja za školovanje ili funkcionisanje.

Navedene tvrdnje prikazane su na sledećim dijagramima.

Grafikon 39. i Grafikon 40. Odgovori na pitanja da li se djeca služe crnogorskim jezikom i da li imaju zdravstvenih problema u obavljanju svakodnevni aktivnosti u naselju Meljine

1.7.4. Pitanje „Ukoliko bude potrebno, da li biste prihvatili da budete izmješteni iz trenutnog naselja u neko drugo naselje“

U naselju Meljine svi su se izjasnili da bi rado prihvatili da budu izmješteni iz trenutnog naselja u neko drugo naselje.

Grafikon 41. Izjašnjenje o izmješteniju ispitanika/ca iz naselja Meljine

5. ANALIZA STANJA SOCIJALNO UGROŽENIH KATEGORIJA U OPŠTINI HERCEG NOVI

Kako Opština Herceg Novi pripada primorskim opštinama i po regionalizaciji Crne Gore, južnim opštinama, značajno je razvijenija od sjevernog i centralnog regiona. Upravo zbog toga postoji veliki jaz u životnom standardu ljudi. U Opštini Herceg Novi pružaju se vidovi socijalne zaštite kako sa državnog tako i sa lokalnog nivoa.

Socijalna pomoć je usmjerena na siromašne i ranjive kategorije. Tim programima se smanjuje hronično siromaštvo i štite pojedinci da ne zapadnu u siromaštvo, pruža podrška u slučaju ostalih ranjivosti, te obezbjeđuje podrška u određenim trenucima u životnom ciklusu. Pomoć uključuje programe koji ne proističu iz doprinosa, kao što su novčane naknade, nenovčana podrška ili drugi vidovi ciljane pomoći za potrošnju, kao i naknade za porodice i djecu, što odgovara materijalnim davanjima u sistemu socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori.

Socijalno osiguranje je usmjereno na cjelokupno stanovništvo. Takvi programi imaju za cilj da pomognu uravnoteženju prihoda tokom životnog ciklusa, te da služe kao zaštita od nepredviđenih situacija. Programi socijalnog osiguranja proističu iz doprinosa i njima se obezbjeđuju naknade onima koji su izdvajali doprinose za program, odnosno osiguranicima, a nivo naknada zavisi od visine doprinosa. Primjeri su starosne ili invalidske penzije. Socijalne usluge su usmjerene na pojedince i porodice radi unaprjeđenja ili očuvanja njihovog kvaliteta života, uklanjanja ili ublažavanja rizika od negativnih životnih okolnosti i stvaranja prilika za samostalan život. Prema toj definiciji, socijalne usluge odgovaraju uslugama socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori.

Programima u oblasti zapošljavanja i tržišta rada se unapređuje inkluzivnost i efektivnost tržišta rada. Cilj im je povećanje i/ili unapređenje kvaliteta ponude radne snage, tražnje na tržištu rada i uparivanja kvalifikacija sa profilom radnog mjesta, te zaštita prihoda od šokova na tržištu rada ili tokom životnih događaja, kao što je roditeljstvo. Obuhvataju pomoć pri pronalaženju posla, sticanje vještina, naknade zarada, javne radove, naknade za nezaposlenost i roditeljske naknade.¹²

Sistem materijalnih davanja Crne Gore ¹³počiva na snažnim sistemima realizacije isplata, preko kojih se obezbjeđuje pomoć za siromašne porodice, osobe sa invaliditetom, djecu do 6 godina starosti, kao i za borbe i staračka domaćinstva koja nisu obuhvaćena formalnim socijalnim osiguranjem. Ponovo je uvedena naknada za majke sa troje ili više djece i proširenje dječjeg dodatka na svu djecu do 18 godina starosti.

Ovom analizom obuhvatili smo 55 porodicu socijalno ugroženu, kao kategoriju siromašnih domaćinstava. Po projekciji i podacima lokalne uprave tih porodica je 61. Tako da je anketom obuhvaćeno 90% od ukupnog broja socijalno ugroženih porodica, što čini ovo istraživanje relevantnim za kreiranje budućih politika u lokalnoj upravi Herceg Novi.

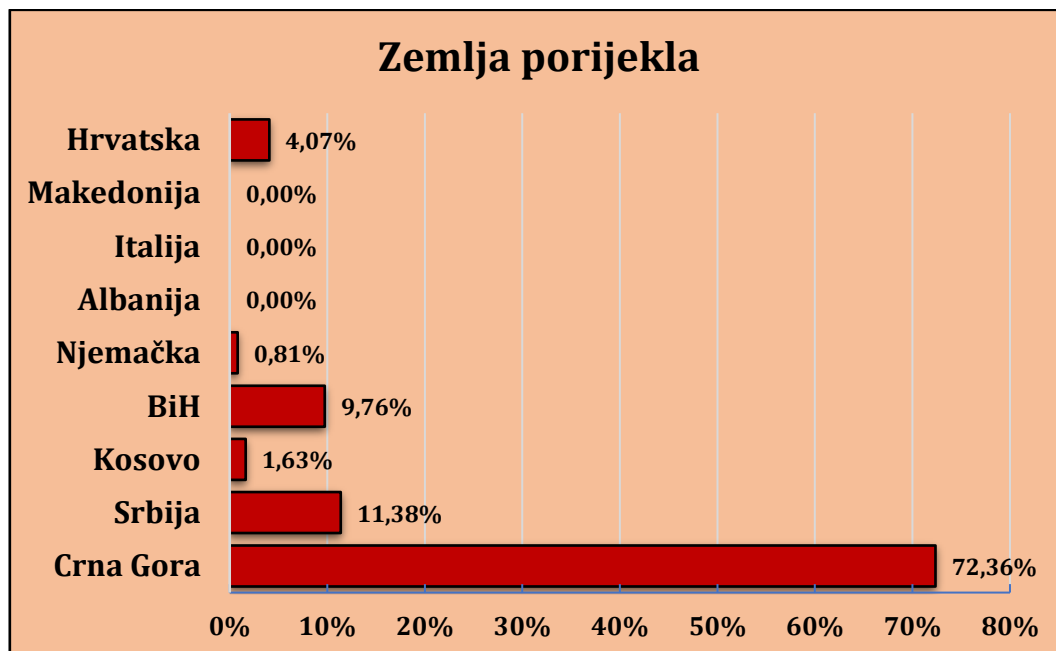
¹² Socijalna zaštita u Crnoj Gori- Situaciona analiza

¹³ Ibid

1.8. Pravni status

Kao što vidimo na grafikonu ispod 72% anketiranih socijalno ugroženih porodica iz Herceg Novog je porijeklom iz Crne Gore, dok je 11% porodica iz Srbije. Zastupljene su porodice iz Kosova, Hrvatske, Srbije i Njemačke sa oko 17%.

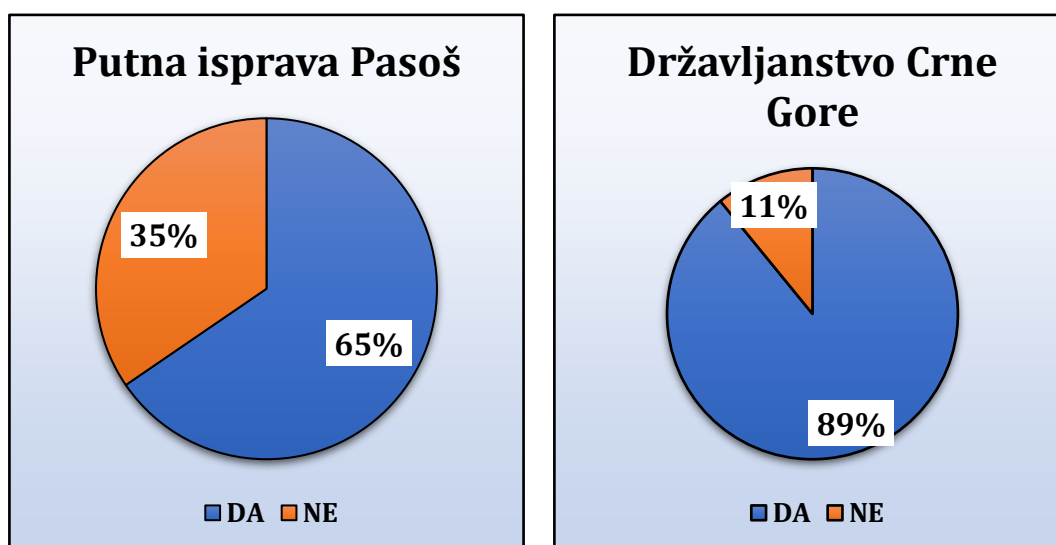
Grafikon 42. Zemlja porijekla ispitanika/ca socijalno ugroženih porodica u Herceg Novom

1.8.1. Lična dokumenta

Lična dokumenta posjeduju svi nosioci/nositeljke porodica. Putnu ispravu pasoš posjeduje većina, dok državljanstvo ne posjeduje 6 nosioca/nositeljki porodica.

Grafikon 43. Pravni status ispitanika/ca socijalno ugroženih porodica u Herceg Novom

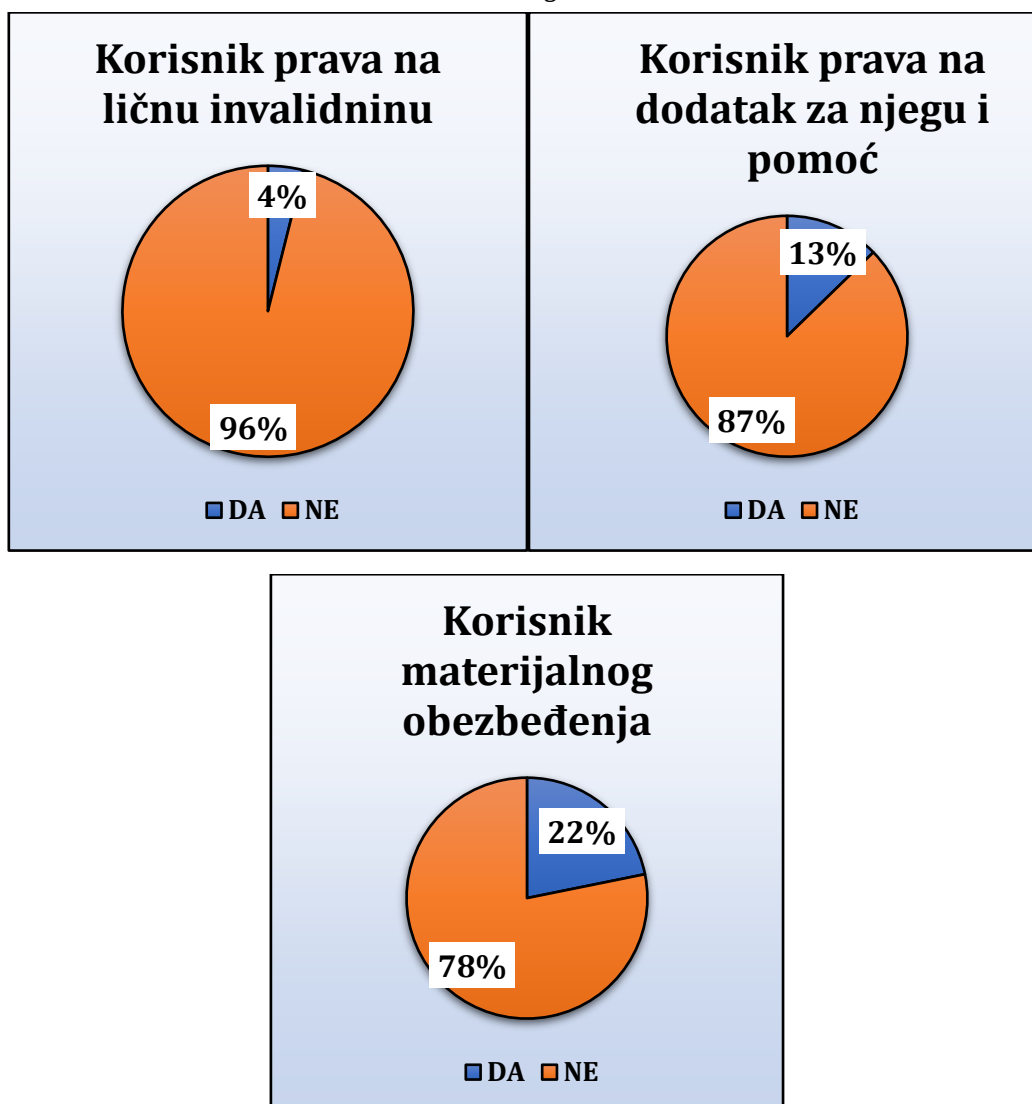
1.9. Siromaštvo

Stopa siromaštva socijalno ugroženih porodica u Herceg Novom je mnogo veća nego stopa siromaštva domicilnog stanovništva. Materijalne i finansijske prilike su teže. Ove porodice žive u iznajmljenom smještaju, plaćaju visoke stanarine, obzirom da je Herceg Novi turističko mjesto. Skoro svi nosioci/nositeljke porodice imaju teške zdravstvene probleme, a primanja su im minimalna. Od minimalnih primanja koja se kreću oko 450 eura u obavezi su platiti stanarinu i komunalne usluge, što čini minimum 2/3 od primanja. Sve ove porodice su egzistencionalno ugrožene, a većina nosioca/nositeljki ima teške zdravstvene probleme.

Od ispitanika, 4% su korisnici prava na ličnu invalidninu. Korisnika prava na tuđu njegu i pomoć 13% od ukupnog broja ispitanika, a prava na materijalno obezbjeđenje porodice 22%.

Na sledećim grafikonima prikazani su faktori koji opisuju siromaštvo.

Grafikon 44. Socijalno ugrožene porodice korisnici prava iz Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti u Herceg Novom

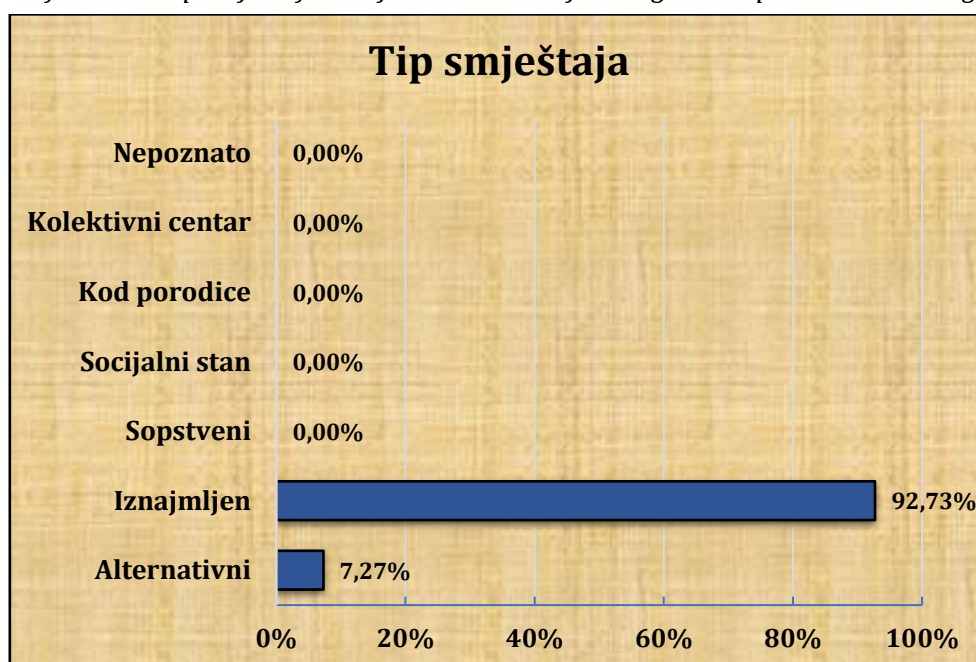
1.9.1. Prihodi

Od 55 anketirane porodice 25 porodica ima prihode manje od 450 eura na mjesečnom nivou, dvije porodice su se izjasnile da nemaju nikakve prihode. Samo jedna porodica ima prihode veće od 1000 eura, dok ostale imaju prihode u rasponu od 450 eura do i sa 660 eura.

1.9.2. Stanovanje

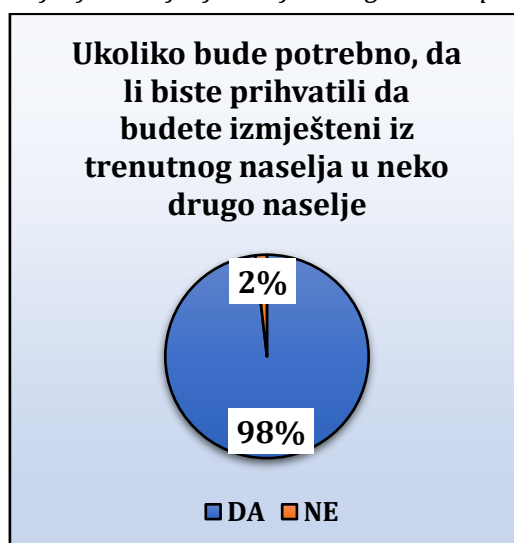
Skoro 93% porodica u Herceg Novom koje su obuhvaćene ovim istraživanjem živi u iznajmljenom smještaju, dok 7% porodice žive u neuslovnom alternativnom smještaju.

Grafikon 45. Tip smještaja u kojem borave socijalno ugrožene porodice u Herceg Novom

Tokom istraživanja ispitanicima je i postavljeno pitanje da li bi, ukoliko bude potrebno, prihvatili da budu izmješteni iz trenutnog naselja u neko drugo naselje. Na takvo pitanje, 98% ispitanika izjasnio se da bi prihvatili takvu ponudu, dok je jedna porodica negativno odgovorila.

Grafikon 46. Izjašnjenje o iseljenju socijalno ugroženih porodica u Herceg Novom

6. PREPORUKE NA OSNOVU KLJUČNIH NALAZA

Ključne preporuke za unaprjeđenje položaja nacionalnih manjina u Herceg Novom prvenstveno se odnose na potrebu unaprjeđenja procesa praćenja i procjene realizacija Akcionog plana za unaprjeđenje položaja nacionalnih manjina i praćenje realizacije Akcionog plana, na osnovu sprovođenju Strategije socijalne inkluzije Roma i Egipćana 2021-2025. Takođe se ističe neophodnost uspostavljanja sistema za praćenje i izvještavanje, kao i jačanje i obezbeđivanje adekvatnih institucionalnih kapaciteta za primjenu zakona i realizaciju strateških ciljeva. U skladu sa tim, neophodno je ubrzati rad na izradi i usvajanju novog Lokalnog akcionog plana za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana.

Neophodno je unaprijediti mehanizme saradnje sa organizacijama civilnog društva i savjetima nacionalnih manjina. Neophodno je dalje unaprjeđenje aktivnosti koje su usmjerene ka podizanju svesti javnosti o pravima nacionalnih manjina i poštovanju kulturne i jezičke različitosti, kroz podršku proizvodnji medijskih sadržaja. U narednom periodu je neophodno dalju pažnju posvetiti unaprjeđenju položaja nacionalnih manjina u oblasti obrazovanja, upotrebi manjinskih jezika, pristupu medijima i vjerskim službama na manjinskim jezicima i adekvatnoj zastupljenosti u javnoj upravi. Primjena Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina usvojena od strane Komiteta ministara 2021. godine, sadrži preporuke i Izveštaj Zaštitnika građana u kome se navode relevantni prijedlozi za poboljšanje položaja pripadnika nacionalnih manjina.

Lokalna samouprava najbolje može prepoznati potrebe svojih građana i u okvirima svojih ovlašćenja i mogućnosti aktivirati određene mehanizme kojima se te potrebe mogu zadovoljiti na najbolji način.

Jedan od značajnih problema svake lokalne zajednice jeste rješavanje stambenih pitanja kako jednočlanim tako i višečlanim domaćinstvima koja iz socijalnih, ekonomskih ili drugih razloga ne mogu da riješe ovu potrebu, zbog čega im je neophodna podrška od strane države i lokalne zajednice.

Na osnovu Zakona o socijalnom stanovanju ("Službeni list CG", broj 35/13), je propisano da se bliži kriterijumi za ostvarivanje prava na socijalno stanovanje, način i bliži kriterijumi za korišćenje sredstava za socijalno stanovanje i bliži postupak dodjele stambenih objekata u zakup utvrđuju propisom Vlade, odnosno jedinice lokalne samouprave, neophodno je donijeti odluku o socijalnom stanovanju, kroz transparentan proces uključujući ovu populaciju u proces donošenja odluka.

7. REZIME

Opština Herceg Novi se nalazi u južnom dijelu crnogorskog primorja. Karakteriše je mediteranska klima, sa preko 200 sunčanih dana godišnje.

Istraživanje je realizovano tokom maja 2024 godine. Istraživanje je zasnovano ekstenzivnim upitnikom koji je pripremljen. Intervjui su obavljeni metodom lice-u-lice, a u istraživanju je anketirano 50 porodica sa ukupno 203 članova tih domaćinstva u opštini Herceg Novi. Ispitanici su se izjasnili da pripadaju populaciji Roma, Egipćana i Muslimana.

Poseban akcenat dat je na oblast obrazovanja i stanovanja. U istraživanju su razvijena dva upitnika: jedan koji se odnosio na porodice i jedan koji se odnosio na djecu do 15.godina. Kako je anketiranje vršeno metodom lice-u-lice, ispitanici su upoznati sa pravima i obavezama koje proističu iz Zakona o opštem obrazovanju. Upitnik koji se odnosio na socio-ekonomski status sadržao je 15 pitanja sa 28 varijabli. Upitnik za djecu se odnosio na djecu do 15.godina sadržao je 9 pitanja sa 14 varijabli.

Ova analiza je podijeljena na analizu položaja Roma i Egipćana koja se odnosi na opštinu Herceg Novi, položaj njihove djece do 15 godina starosti sa aspekta obrazovanja i prikaza položaja i uslova života po naseljima i socijalno ugroženih porodica, sagledavajući aspekt stanovanja.

Ovom studijom obuhvaćeno je ukupno 105 domaćinstvo sa ukupno 326 članova tih domaćinstava.

Istraživanje je sprovedeno tokom mjeseca maja, ciljna grupa su bili Romi i Egipćani i njihove porodice, koji su locirani u naseljima: Bajkovina, Bijela, Drenovik, Đenovići, Igalo, Meljine, Zelenika i u gradu Herceg Novi. Uslovi života anketiranog stanovništva su u rasponu od vrlo dobrog do nedostojnog života.

U naselju Bajkovina smještene su dvije porodice. Objekti su sagrađeni od dasaka i kartona, zaštićeni tablama lima od prokišnjavanja.

U naselju Bijela dvije romske porodice su smještene u iznajmljenom smještaju, od čega jedna porodica kod porodice i trpi nasilje.

U naselju Drenovik živi 16 porodica sa ukupno 82 članova tih porodica u uslovima od vrlo dobrog do socijalnog. U ovom naselju je Opština Herceg Novi obezbijedila smještaj, tj izgradila objekte u saradnji sa HELP-om, za 7 porodica. Ostale porodice u ovom naselju žive u objektima tvrde gradnje i ne mogu se okarakterisati kao socijalno ugrožene.

U Naselju Đenovići anketirane su dvije porodice. Jedna porodica, koja ima sopstveni smještaj tvrde gradnje i pripadaju domicilnom stanovništvu i jedna porodica sa 20 članova domaćinstva, kojima je izgorela kuća u požaru 2011.godine, te su trenutno nastanjeni u „vojnoj kući“.

Romsko naselje Meljine pripada neformalnom naselju u kojima Romi žive u kolektivnom smještaju, koji je neuslovan. U ovom naselju smješteno je 17 domaćinstava sa ukupno 50 članova istih. Nosioci porodice većinom su interno raseljena lica sa Kosova i jedan nositeljka porodice iz Albanije, dok je njen suprug porijeklom iz Bosne i Hercegovine.

U naselju Zelenika žive dvije romske porodice, od čega jedna desetočlana.

U Igalu žive dvije romske porodice koje nijesu htjele da se izjasne o svom socio-ekonomskom statusu.

U naselju Kamenari žive dvije romske porodice, sa ukupno 5 članova domaćinstva.

U gradu Herceg Novom živi pet romskih porodica i svi su domicilne porodice.

Osim populacije Roma, Egipćana i Muslimana, analiziran je položaj socijalno ugroženih porodica. Analizom je obuhvaćena 55 socijalno ugrožena porodica sa 123 članova tih domaćinstava koja ne pripada romsko/egipćanskoj populaciji. Oni su anketirani posebnim upitnikom sa 12 pitanja i 17 varijabli i telefonskom anketom.

Stopa siromaštva socijalno ugroženih porodica u Herceg Novom je mnogo veća nego stopa siromaštva domicilnog stanovništva. Materijalne i finansijske prilike su teže. Ove porodice žive u iznajmljenom smještaju, plaćaju visoke stanarine, obzirom da je Herceg Novi turističko mjesto. Skoro svi nosioci/nositeljke porodice imaju teške zdravstvene probleme, a primanja su im minimalna. Od minimalnih primanja koja se kreću oko 450 eura u obavezi su platiti stanarinu i komunalne usluge, što čini minimum 2/3 od primanja. Sve ove porodice su egzistencionalno ugrožene, a većina nosioca/nositeljki ima teške zdravstvene probleme.

8. ZAKLJUČAK

Na osnovu navedenog proizilazi zaključak da treba:

- Unaprijediti javne politike smanjenja siromaštva i socijalnog stanovanja za ugrožene porodice
- Razviti programe pomoći socijalno ugroženim porodicama
- Sprovesti politiku unaprjeđenja statusa REA populacije u Opštini Herceg Novi
- Prioritetno regulisati status stanovanja mještana naselja Bajkovina
- Regulisati status stanovanja mještana naselja Meljine (Radnička ulica) u kojem su Romi smješteni u kolektivnom smještaju
- Unaprijediti status stanovanja mještana u naselju Drenovik
- Razvijati programe podrške romskoj djeci u obrazovnom sistemu kako bi se smanjila stopa napuštanja škole.
- Sprovoditi kampanje informisanja o važnosti posjedovanja ključnih dokumenata radi ostvarivanja građanskih prava i pristupa društvenim uslugama
- Nastaviti s mjerama koje podstiču inkluziju Roma/kinja na tržištu rada, s fokusom na podršci ženskom dijelu zajednice
- Pružiti dodatnu obuku i programe za unaprjeđenje vještina koje povećavaju zapošljivost Roma/kinja i u procesu donošenja odluka
- Nastaviti s efikasnim mjerama socijalne zaštite, posebno za podršku djeci s posebnim potrebama
- Održavati i poboljšavati programe koji promovišu dobro zdravlje među romskom populacijom
- Sprovoditi kampanje informisanja o dostupnim zdravstvenim uslugama i kako do njih doći
- Nastaviti i unaprjeđivati programe medijske promocije romske kulture
- Implementirati mjere koje promovišu rodnu ravnopravnost među Romima/kinjama, posebno u oblasti obrazovanja i zapošljavanja
- Sprovoditi edukativne kampanje o važnosti rodne ravnopravnosti unutar romske zajednice

9. IZVORI

DeFacto Consultancy i Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, "Socio-ekonomski položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori", 2020,

https://mmp.gov.me/organizacija/OUZ_RAE/234675/NOVO-ISTRAZIVANJE-O-SOCIJALNOJ-INTEGRACIJI-ROMA-I-EGIPCANA.html

Direktiva Evropske komisije o rasnoj jednakosti, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0043>

Ekonomsko-investicioni plan za Zapadni Balkan, UN Ciljevi održivog razvoja, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

EU akcioni plan za borbu protiv antirasizma 2020-2025, https://ec.europa.eu/info/files/union-equality-eu-action-plan-against-racism-2020-2025_e

EU Roma strateški okvir za period 2021-2030, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_18138

Obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori u 2020, Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM. Istraživanje je sprovedeno anketnom metodom na uzorku od 1035 ispitanika i rezultati su jasno ukazali da Romi i Egipćani predstavljaju etničku grupu koja se suočava sa najvišim stepenom diskriminacije u različitim društvenim oblastima.

Okvirna odluka Savjeta 2008/913/JHA, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008F0913>

Opšti zakon o onrazovanju i vaspitanju, "Sl. list CG", br. 047/17 od 19.07.2017. 36 Zakon o zdravstvenoj zaštiti, "Sl. list CG", br. 044/18 od 06.07.2018

Porodični zakon, "Sl. list CG", br. 53/2016

Preporuka Savjeta EU u pogledu jednakosti, inkluzije i uključenosti Roma, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6070-2021-INIT/en/pdf>

Savjet Evrope, Procjene romske populacije.

Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana 2021-2025, Vlada Crne Gore

Uprava za statistiku- MONSTAT, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2011. godini,

Ustav Crne Gore, "Sl. list CG", br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI

Zakon o crnogorskom državljanstvu, "Sl. list CG", br. 020/14 od 25.04.2014, 054/16 od 15.08.2016 32 Zakon o strancima, "Sl. list CG", br. 012/18 od 23.02.2018, 003/19 od 15.01.2019

Zakon o manjinskim pravima i slobodama, "Sl. list CG", br. 020/11 od 15.04.2011, 020/15 od 24.04.2015

Zakon o matičnim registrima, "Sl. list CG", , br. 047/08 od 07.08.2008, 041/10 od 23.07.2010, 040/11 od 08.08.2011, 055/16 od 17.08.2016

Zakon o radu, "Sl. list CG", br. 004/18 od 26.01.2018

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, "Sl. list CG", br. 050/17 od 31.07.2017

Zakon o socijalnom stanovanju, "Sl. list CG", br. 35/13 od 23.07.2013.

Zakon o zabrani diskriminacije, "Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011, 18/2014 i 42/2017

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, "Službeni list Crne Gore", br. 079/08 od 23.12.2008, 070/09 od 21.10.2009, 044/12 od 09.08.2012.